

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Hanna Rikardsdotter

Straffreduktion vid flerfaldig brottslighet

En analys av asperationsprincipen i förhållande till de straffrättsliga principerna om proportionalitet och humanitet

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Linnea Wegerstad

Termin för examen: VT22

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 INTRODUKTION	5
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	6
1.3 AVGRÄNSNINGAR	7
1.4 METOD, MATERIAL OCH FORSKNINGSLÄGE	8
1.5 DISPOSITION	14
2 STRAFFRÄTTSLIGA PRINCIPER OCH IDEOLOGIER	15
2.1 BESTRAFFNINGSTEORIER	16
2.1.1 Allmänprevention	17
2.1.2 Individualprevention	18
2.1.3 Vedergällning	19
2.2 STRAFFRÄTTSLIGA PRINCIPER	20
2.2.1 Proportionalitet och ekvivalens	20
2.2.2 Humanitet	22
2.3 SAMMANFATTANDE KOMMENTAR OCH DELANALYS	24
3 NÅGRA CENTRALA BEGREPP	27
3.1 STRAFFVÄRDE OCH STRAFFMÄTNING	27
3.2 PRINCIPERNA FÖR STRAFFVÄRDEBEDÖMNING VID FLERFALDIG BROTTSLIGHET	29
4 BAKGRUND TILL ASPERATIONSPRINCIPEN OCH NUVARANDE REGLERING	31
4.1 BAKGRUND TILL ASPERATIONSPRINCIPEN	31
4.1.1 Framväxten av dagens ordning	31
4.1.2 1989 års påföljdsreform	33
4.2 ASPERATIONSPRINCIPEN I GÄLLANDE RÄTT	35

4.2.1	<i>Asperationsprincipens tillämpning</i>	35
4.2.2	<i>Borgekes modell för straffmätning vid flerfaldig brottslighet</i>	38
4.3	PRAXIS	40
4.3.1	<i>NJA 2008 s. 359</i>	40
4.3.2	<i>NJA 2009 s. 485 I</i>	42
4.3.3	<i>NJA 2018 s. 378</i>	44
4.3.4	<i>NJA 2019 s. 238</i>	45
4.3.5	<i>NJA 2019 s. 747</i>	46
4.3.6	<i>NJA 2020 s. 703</i>	48
4.3.7	<i>Högsta domstolen B 4450-21</i>	49
4.3.8	<i>Sammanfattning av praxis</i>	50
4.4	ARGUMENT BAKOM ASPERATIONSPRINCIPEN I SVENSK RÄTT	52
4.5	TIDIGARE UTREDNINGAR	56
4.5.1	<i>Straffnivåutredningen</i>	57
4.5.2	<i>Påföljdsutredningen</i>	57
4.5.3	<i>Snabbare lagföring</i>	58
4.6	SAMMANFATTANDE KOMMENTAR OCH DELANALYS	61
5	KOMMITTÉDIREKTIV OCH KRIMINALPOLITIKEN	65
5.1	KOMMITTÉDIREKTIV – EN SKÄRPT SYN PÅ FLERFALDIG BROTTSLIGHET	65
5.2	KRIMINALPOLITIK	67
6	SLUTSATS	69
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	72

Summary

In Swedish law, the principle of asperation is applied when estimating the penal value for multiple offences. In the case of multiple offences, a common penal value is determined and the court starts from the most serious offence, with the penal value of the other offences being reduced on a descending scale. This system has been criticized for making penalties for multiple offences too lenient in relation to the seriousness of the offence. The Government appointed an inquiry by Committee Directive 2021:56 on a stricter approach to multiple offences, with the task of considering and proposing amendments to criminal legislation that reflect a stricter approach to multiple offences.

The aim of the paper is to study the asperation principle according to penal law principles of proportionality and humanity. The purpose is also to see how these principles may have an impact on the possibilities of amending the legislation according to government directives and to see whether criminal policy plays a greater role than the principles themselves. In order to achieve this aim, a legal-dogmatic method will be used to explain the current law and the reasons behind it, as well as the background to the current regulations. In addition, the principles and their importance in criminal law and the impact of criminal policy on the legislative process will be investigated.

The conclusions drawn are that legal principles can be seen as guidance while expressing the values of the legislator, they can be overridden if another principle prevails. In this case, existing law shows that the principle of humanity takes precedence over the principle of proportionality when it comes to assessing the value of a sentence as well as the maximum penalty in the case of multiple offences. It is also shown throughout the paper that the motives behind the asperation principle are based on humanity but also on the idea of retribution and thus relative proportionality. Regarding the role of criminal policy, it cannot be excluded that politicians are the ultimate legislators and thus criminal policy becomes an important element of this.

Sammanfattning

I svensk rätt tillämpas asperationsprincipen vid straffvärdebedömning av flerfaldig brottslighet. Vid flerfaldig brottslighet ska ett gemensamt straffvärde bestämmas och domstolen utgår från det allvarligaste brottets straffvärde och de övriga gärningarnas straffvärden reduceras i en fallande skala. Detta system har mött kritik i form av att påföljderna vid flerfaldig brottslighet blir för milda i proportion till brottets allvar. Regeringen tillsatte en utredning genom kommittédirektiv 2021:56 *en skärpt syn på flerfaldig brottslighet* som har till uppgift att överväga och föreslå ändringar av strafflagstiftningen som ger uttryck för en skärpt syn på flerfaldig brottslighet.

Uppsatsen syftar till att studera asperationsprincipen utifrån de straffrättsliga principerna om proportionalitet och humanitet. Syftet är även att se hur dessa principer kan ha en inverkan på möjligheterna att ändra lagstiftningen enligt regeringens direktiv samt att se om kriminalpolitiken spelar en större roll än principerna. För att uppnå detta syfte ska det genom en rättsdogmatisk metod redogöras för gällande rätt och motiven bakom gällande rätt samt bakgrunden till dagens reglering. Utöver detta görs också en utredning kring principerna och deras betydelse i straffrätten samt hur kriminalpolitiken spelar in på lagstiftningsprocessen.

De slutsatser som dragits är att rättsprinciper kan ses som vägledande och ett uttryck för lagstiftarens värderingar men att de går att åsidosättas om en annan princip väger tyngre. I detta fall visas i gällande rätt att humanitetsprincipen sätts före proportionalitetsprincipen i frågan om straffvärdebedömningen och straffskalemaximum vid flerfaldig brottslighet. Det visas även löpande i uppsatsen att de motiv som ligger bakom asperationsprincipen är grundade i främst humanitet men även vedergällningstanken och därmed en relativ proportionalitet. Angående vilket roll kriminalpolitiken spelar går det inte att utesluta att det är politiker som är de yttersta lagstiftarna och således är kriminalpolitiken en viktig del.

Förord

Med denna uppsats sätter jag punkt för juristprogrammet. Det har varit år av upplevelser och vänner för livet.

Till mina fina vänner för att ni alltid ställer upp och svarat på alla dumma uppsatsfrågor i gruppchatten, och för alla skratt, gråt och fina minnen, TACK!

Tack till Dolu\$peket för en oförglömlig tid på juristprogrammet och en avkoppling från studierna.

Tack till min familj för att ni alltid trott på mig och uppmuntrat mina studier. Och tack till mormor, vart du än är, för att prestationer inte alltid varit det viktigaste.

Slutligen tack till Balder, för all kärlek du ger. Utan dig hade jag aldrig tagit mig igenom juristprogrammet.

Hanna Rikardsdotter

Lund, 22 maj 2022

Förkortningar

BrB	brottsbalken (SFS 1962:700)
Dir.	kommittédirektiv
f.	och följande sida
ff.	och följande sidor
HD	Högsta domstolen
kap.	kapitel
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avdelning I
Prop.	Regeringens proposition
p.	punkten
rskr.	riksdagsskrivelse
SOU	Statens offentliga utredningar
s.	sidan eller sidorna
strafflagen	1864 års strafflag
uppl.	Upplaga

1 Inledning

1.1 Introduktion

Att vi i det svenska straffrättssystemet använder oss av straffreduktioner vid påföljdsbestämningen är något som ofta uppmärksammas.¹ Inte minst har det uppmärksammats nyligen då riksdagen beslutade om att slopa straffrabatten för grova brott för unga mellan 18 och 21 år.² Detta tyder på ett starkt ställningstagande från lagstiftarens sida att det är viktigt att skärpa synen på dessa grova brott. Då växte mitt intresse för en annan straffreducering, nämligen den vid flerfaldig brottslighet som gör sig gällande i svensk rätt genom bland annat asperationsprincipen. Denna innebär kort och gott att straffvärdebedömningen görs för den samlade brottsligheten och bedöms inte lika för alla brott förövaren står åtalad för, utan istället gäller en straffreduktion vid flerfaldig brottslighet.³

Regeringen gjorde gällande genom kommittédirektivet *En skärpt syn på flerfaldig brottslighet*⁴ att straffreduktionen som följde vid tillämpningen av asperationsprincipen i praxis var större än vad som varit lagstiftarens tanke från början och det blir en allt för begränsad reaktion på ytterligare brottslighet.⁵ Genom tidigare utredningar⁶ har det klarlagts att en skärpning av systemet bäst görs genom praxis men genom detta kommittédirektiv menar regeringen ändå att en utredning måste göras om det finns någon möjlighet att lagstifta på området eftersom någon förändring genom praxis inte skett i den utsträckning som lagstiftaren önskat.⁷

¹ Se Frenker, Clarence (2021), *Regeringen föreslår slopad straffrabatt för unga som begår grova brott*, SVT nyheter, publicerad 2021-07-21 och Wallentin, Mattias (2021), *I Sverige lönar det sig att begå brott*, Göteborgs-Posten, publicerad 2021-02-18.

² Rskr. 2021/22:36

³ Se definition i bl.a. NJA 2009 s. 485 (på s. 489).

⁴ Dir. 2021:56 *En skärpt syn på flerfaldig brottslighet*

⁵ Dir. 2021:56 s. 4 f.

⁶ Se avsnitt 4.5 i denna uppsats samt SOU 2008:85, SOU 2012:34 och SOU 2021:46.

⁷ Se dir. 2021:56 s. 6.

Genom läsningen av detta direktiv och ställningstagandet att tillsätta en ny utredning växte mitt intresse för varför vi använder asperationsprincipen i svensk rätt och hur lagstiftaren motiverat dessa straffreduktioner med hänsyn till de olika straffrättsliga principerna som ligger till grund för påföljdssystemet. Kopplat till detta följer även frågan om hur en lagstiftning på området skulle gå till. Är det fritt fram att lagstifta även om det går emot principerna? Är det en rent teoretisk fråga eller har den inslag av politiken?

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet för denna uppsats är att studera asperationsprincipen utifrån de straffrättsliga principerna gällande påföljdsbestämningen i form av proportionalitet och humanitet samt utreda huruvida dessa grundläggande principer skulle kunna ha någon inverkan på möjligheten att genom lagstiftning införa en mer skärpt syn på flerfaldig brottslighet. Uppsatsen syftar även till att belysa hur kriminalpolitiken spelar in på lagstiftandet av flerfaldig brottslighet kontra vilken roll en princip spelar.

Syftet kan preciseras utifrån följande frågeställningar:

- Vilken betydelse har de grundläggande straffrättsliga principerna om proportionalitet och humanitet vid en ändring i lagstiftningen som medför lägre straffreduktioner vid flerfaldig brottslighet?
- På vilka grunder motiveras asperationsprincipen, hur kommer den till uttryck i lagtexten och hur förhåller sig detta till de straffrättsliga principerna om proportionalitet och humanitet?
- Hur spelar kriminalpolitiken in på lagstiftande om påföljdsbestämning?

Den första frågeställningen syftar till att se vad för betydelse en princip spelar vid lagstiftandet och hur den kan påverka möjligheterna att lagstifta om något specifikt. Är principerna förenliga med en lagändring som innebär en mindre straffreduktion vid flerfaldig brottslighet? Är principerna begränsande eller är de bara ramar att förhålla sig till? Den andra frågeställningen har som grund att lyfta asperationsprincipens bakgrund och syftet bakom denna. Här ställs även frågan hur olika straffrättsliga principer lyfts fram genom förarbetena. Den tredje och sista frågeställningen är den minsta och syftar till att utreda huruvida det kriminalpolitiska intresset väger tyngre än intresset av principen när det ska lagstiftas, om de kriminalpolitiska åsikterna är de som styr lagstiftandet till större del eller om intresset kan ligga i teorier och principer istället.

1.3 Avgränsningar

Påföljdsbestämningen är praxisstyrd och relativt lite doktrin finns på området. Med tanke på omfattningen av praxis från underinstanserna har en avgränsning varit tvungen att göras till att endast gälla avgörande prejudicerande domar från Högsta domstolen om asperationsprincipen.

Urvalet av principer har gjorts genom en undersökning av doktrin och genom att se vilka olika principer som lyfts fram där med fokus på påföljdsdelen av straffrätten och straffmätningen. Jag har gjort valet att fokusera på proportionalitet och humanitet. Det är även dessa principer som det fästs mest vikt vid i förarbetena och i motiveringarna till asperationsprincipen, se mer om detta i kapitel 4. När redogörelsen görs för principerna så kommer den utgå från utdömandet av straffet och påföljden och inte på andra delar av rättssystemet.

Denna uppsats kommer inte att beröra konkurrensproblematiken i svensk rätt i någon större utsträckning. Detta är en stor och komplex fråga om både

brottskonkurrens och påföljskonkurrens och en avgränsning var tvungen att göras för att lämna plats åt principerna istället.

I uppsatsen är också en förutsättning att den tilltalade redan blivit dömd för flerfaldig brottslighet och att det är fråga om påföljdsval och straffmätning av detta. Därför blir frågan om vad som utgör en brottsenhet irrelevant. Det är även en mycket komplex fråga och juridiken kring vad som utgör ett eller flera brott är oklar.⁸

Frågan om återfall i brott är nära kopplad till frågan om straffreduktion vid flerfaldig brottslighet på så sätt att någon reduktion inte görs vid återfall i brott. Syftet för denna uppsats strävar dock mot aspirationsprincipen och därmed flerfaldig brottslighet vilket gör att återfall inte kommer att beröras i det närmre. Dock är det exempelvis flera rättsfall som även avhandlat återfall i brott vilket gör att det inte går att utesluta helt, men något fokus kommer inte ligga på det. Andra straffrättsliga principer spelar roll gällande återfall i brott och syftet med straff och kriminalisering väger ännu tyngre vilket inte ryms inom syftet för denna uppsats.

1.4 Metod, material och forskningsläge

För att kunna basera en uppsats på utredningen av principer krävs en redogörelse för vad jag läser in i begreppet princip och hur jag tolkar en princip. I denna uppsats har jag valt att tolka det enligt hur Jareborg och Ågren definierar principer. Nils Jareborg definierar princip som något som kommer före något annat och utgör grunden och styr något. Han skriver att en princip alltid har att göra med kausalitet och rationalitet med antingen orsak eller skäl. En del principer är primära och grundläggande medan andra är mer allmänna. Jareborg lyfter att en rättsprincip alltid är en regel som inte nödvändigtvis överträds om man inte följer den. Principerna kommer oftast inte till direkt uttryck i författningstexten och om de gör det så vill man ge uttryck för

⁸ Se Borgeke, Martin & Forsgren, Mikael (2021), *Att bestämma påföljd för brott* s. 201 samt Jareborg, Nils (1999), "Straffmätning vid flerfaldig brottslighet" s. 266.

grundläggande värderingar för området. Jareborg menar vidare på att principerna oftast inte kommit till genom lagstiftning utan genom tolkning, argumentation och tillämpning av lagen. Principerna har även olika syften och däribland kan det innebära att underlätta lagstiftning och lösa interna regelkonflikter.⁹

En princip är en typ av norm och normer kan ses som handlingsregler eller handlingsmönster och fungera som en måttstock för hur rättssystemet ska byggas. Teorier och ideologier å sin sida är ett vidare begrepp som sedan manifesteras genom normerna. Det rättsliga systemet bygger alltså på normer i form av olika principer och regler. Ågren lyfter att principer anger allmänt hur en bedömning ska ske och är inte preciserande eller strikta. Han hänvisar vidare till Jareborg och skriver att en princip kan hänföras både till de mer precisa rättsreglerna och till den rättsliga argumentationen som sådan. Rättsprincipens giltighet i rättssystemet är beroende av huruvida den ger uttryck för viktiga värderingar och huruvida den bidrar till att göra systemet sammanhängande rent värderingsmässigt. När två principer hamnar i konflikt ska dessa vägas mot varandra för att se vilken principens betydelse som ska ges företräde. Principer är inte lika definitiva och är snarare ett mått på hur något bör göras. Ågren skriver även att rättsprinciper kan härröra från doktrin och förarbeten men att det också kan vara så att det är en princip som gör att det måste lagstiftas om något. Gemensamt för rättsprinciper menar Ågren är att de härstammar från rättskällor på ett eller annat sätt.¹⁰

För att svara på frågan om vilken betydelse som principerna kan ha vid lagstiftandet behöver de olika straffrättsliga principerna gällande påföljdsbestämningen lyftas fram och studeras. Även olika preventionsteorier kommer studeras kort då en förståelse för dessa behövs för att sedan förstå syftet med straffreduktioner.

⁹ Jareborg, Nils (2011), *Prolog till straffrätten*, s. 83 ff.

¹⁰ Ågren, Jack (2013), *Billighetsskäl i BrB 29:5 – berättigande och betydelse vid påföljdsbestämning*, s. 71-75.

Den metod som kommer följas för att uppfylla uppsatsens syfte är en rättsdogmatisk metod. Utgångspunkten i rättsdogmatiken är att beskriva gällande rätt genom användandet av de källor som erkänns enligt rättskälleläran. I detta innefattas att tolka och fastställa gällande rätt samt att systematisera gällande rätt i form av principer, läror och regler. Det har därmed sökts information i lagstiftning, förarbeten, praxis och doktrin för att utreda gällande rätt.¹¹

Rättsdogmatiken kan innefatta argument om de är en utveckling av analysen av gällande rätt och rättspolitisk argumentation faller därför utanför rättsdogmatiken.¹² Med tanke på att denna uppsats även till viss del syftar åt att studera hur kriminalpolitiken spelar in på lagstiftningen om straffreduktioner vid flerfaldig brottslighet så behövs ytterligare en metod användas då rättsdogmatiken inte ger utrymme att göra de analyser och dra de slutsatser från kriminalpolitiken som denna uppsats syftar till att försöka göra. Gällande materialet i denna fråga är det mestadels fokuserat på grundläggande vetenskaplig litteratur på området kriminalpolitik och författarna i fråga är välrenommerade. Robert Andersson är lektor och docent vid Linnéuniversitetet och Roddy Nilsson är professor i historia vid Göteborgs Universitet. Metoden som kommer användas för den lite mindre tredje frågeställningen blir således en rättspolitisk argumentation som Sandgren redogör för har syftet att analyseras om rätten ska ändras exempelvis ur ett visst perspektiv. Han lyfter även att den rättspolitiska argumentationen kan ha som uppgift att bedöma lagstiftningen med ledning av ett perspektiv eller dylikt.¹³ Min frågeställning gällande hur kriminalpolitiken spelar in på lagstiftningen blir en analys om hur lagstiftningen kan ändras snarare än förslag på att den ska ändras, det handlar snarare om förfarandet och intressekonflikter. Sandgren menar dock vidare

11 Kleinman, Jan (2013), *Juridisk metodlära*, s. 21 och Sandgren, Claes (2018), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: Ämne, material, metod och argumentation*, s. 48 f.

12 Sandgren (2018) s. 49.

13 Ibid. s. 52.

att den rättspolitiska argumentationen även kan ifrågasätta lagstiftarens utgångspunkter eller diskutera vilket ändamål som lagstiftningen har.¹⁴

I urvalet av material måste hänsyn tas till rättskällevärdet. Rättskällevärdet kallas även erkänningsregeln och är den grund som arbetet med rättskällorna stödjer sig mot.¹⁵ Erkänningsregeln går inte att utläsa ur någon lag utan är en konvention som står ovanför grundlagen. De erkända rättskällorna i den svenska rättsordningen är de svenska grundlagarna, regler i internationella överenskommelser som Sverige har tillträtt, regler utfärdade av internationella organisationer där Sverige är medlemmar, svensk lag instiftad av riksdagen, svenska lagförarbeten, domstolspraxis från erkända internationella domstolar, domstolspraxis från svenska domstolar, internationell sedvana, svensk sedvana samt svensk doktrin.¹⁶ Enligt denna uppräkningslista följer att doktrin ses som minst erkänd rättskälla och står lägst i rang vilket behöver tas i åtanke vid utformandet av uppsatsen samt läsandet av uppsatsen. Enligt Sandgren är doktrinen de rättsvetenskapliga arbeten som mestadels framställer gällande rätt och är en källa för information om de andra rättskällorna enligt rättskällevärdet samtidigt som doktrinen är en egen rättskälla enligt ovan. Sandgren nämner även att det kan ses som doktrinen uppgift att bidra till rationalitet i den rättsliga argumentationen såväl som att ge stöd åt viss argumentation som framförs i exempelvis praxis.¹⁷ I denna uppsats kommer det visas att Högsta domstolen vid flertalet tillfällen i prejudikatärenden tagit vägledning i doktrin och använt sig av denna vid dömandet, se exempelvis användandet av Martin Borgekes modell för beräkning av straffreduktioner vid flerfaldig brottslighet enligt asperationsprincipen i avsnitt 4.2.2 samt 4.3. Därför anser jag doktrinen ha ett relativt högt rättskällevärde med tanke på att en rättskälla högre rankad har använt sig av den.

¹⁴ Ibid. s. 53.

¹⁵ Dahlman, Christian (2010), *Rätt och rättfärdigande – en tematisk introduktion i allmän rättslära*, s. 23.

¹⁶ Dahlman (2010) s. 21 f.

¹⁷ Sandgren (2018) s. 19.

Vad gäller lagförarbeten vill jag argumentera för att dessa är en del av kriminalpolitiken på så sätt att det är politiker som utformar propositionerna och det är politiker som är med och genomför stora delar av utredningarna och de andra delar som utgör förarbeten. Förarbetena är en del av lagstiftningskedjan och det är kriminalpolitiken som driver lagstiftningen. Jag kommer se på förarbeten som en erkänd rättskälla då de ingår i rättskälleläran enligt ovan och har dessutom hög rang. Ett centralt direktiv för denna uppsats är regeringens kommittédirektiv *En skärpt syn på flerfaldig brottslighet* då frågeställning och syfte tar avstamp i just detta direktiv och den utredning som tillsatts för att föreslå en eventuell lagförändring.¹⁸ Kommittédirektiv kan ses som en del av förarbetena men bör användas med försiktighet då det endast är det första steget i kedjan och avser att tillsätta en utredning. I denna uppsats används ofta kommittédirektivet endast till att förklara regeringens ståndpunkt och avsikter med att tillsätta en utredning om en skärpt syn på flerfaldig brottslighet. De olika delarna i förarbetena väger dock olika tungt och ju längre fram i lagstiftningskedjan ett förarbete ju mer vikt kan läggas vid det då det kommer ligga till grund för den lagstiftning som utförs.¹⁹ Jag kommer även lyfta några tidigare utredningar som inte lett fram till någon lagstiftning och detta är för att undersöka vad lagstiftarens motiveringar har varit till att inte lagstifta eller utreda straffmätningen vid flerfaldig brottslighet närmare.

Vad gäller kring materialet så finns det i doktrin främst beskrivande texter kring asperationsprincipen och hur den fungerar i praktiken men vad gäller en djupare analys av denna princip så är det främst Nils Jareborg, Magnus Ulväng och Martin Borgeke som skrivit om detta.²⁰ På grund av detta kommer mycket information angående asperationsprincipen inhämtas från dessa källor och författare primärt. Angående Ulvängs bok *Påföljds konkurrens –*

18 Se dir. 2021:56 *En skärpt syn på flerfaldig brottslighet*.

19 Se Munck, Johan (2014), "Rättskällor förr och nu", s. 202 och *Förarbeten (utredningar, propositioner m.m.)*, Lagrummet, om vad som innefattas i förarbeten.

20 Se Jareborg (1999) *Straffmätning vid flerfaldig brottslighet*, Ulväng (2005) *Påföljds konkurrens – problem och principer* och Borgeke & Forsgren (2021) *Att bestämma påföljd för brott*.

problem och principer tål det att nämnas att denna publicerades 2005 vilket innebär att den gavs ut innan Högsta domstolens mål NJA 2008 s. 359 vilket varit ett vägledande rättsfall på området. Jag har dock kompenserat för denna brist genom att ta in andra källor som exempelvis Borgeke och Forsgrens bok *Att bestämma påföljd för brott* där senaste upplaga är från år 2021. Det hänvisas även till både Ulvängs bok och en tidigare upplagan av Borgekes bok i NJA 2008 s. 359 vilket styrker dessa böckers betydelse som rättskälla. Slutligen gällande Borgekes och Forsgrens bok så har den använts i alla upplagorna för att göra en jämförelse kring när vissa modeller och teorier utvecklades. Det är dock alltid den senaste upplagan som använts om inte annat nämns. Även Gustaf Almqvists artikel i *Teori och politik – straffrätt i omvandling* kommer att användas.²¹ Denna bok släpptes i år och är den senast publicerade källan som används i denna uppsats. Jack Ågrens bok *Brott och straff – en grundbok i straffrätt* har använts i de delar när en redogörelse för olika begrepp och principer inom det straffrättsliga området behövts. Jag har använt en upplaga av denna bok från 2018 då den senaste upplagan från 2021 inte fanns tillgänglig när arbetet med denna uppsats började. En jämförelse har dock gjorts och inga större ändringar har genomförts på området som gör att denna källa inte är tillämpbar.

Gällande forskningsläget är det som ovan nämnt mestadels ett fåtal som forskat på detta område närmare. Detta kan såklart påverka slutsatsen av uppsatsen men jag har gjort ett urval av de mest framstående skribenterna inom svensk straffrätt för att få alla olika syner på problemet. Det är främst Martin Borgeke som varit framstående med egna förklaringsmodeller och teorier för hur straffvärdesbedömningen vid flerfaldig brottslighet ska gå till. Även Magnus Ulväng har redogjort för mer teoretiska utgångspunkter för problemet till skillnad från Borgeke som skrivit om det mer praktiskt. Även Jareborg har skrivit en artikel på straffmätning vid flerfaldig brottslighet som återgetts i mycket doktrin. Det har mestadels forskats kring om

²¹ Anderberg, Andreas; Martinsson, Dennis & Svensson, Erik (red.) (2022), *Teori och politik – Straffrätt i omvandling*.

asperationsprincipen bör tillämpas i svensk rätt eller om en annan princip bör vara vägledande inom ämnet och inte lika mycket kring vad det är som styr valet av asperationsprincipen i svensk rätt. Min uppsats tar vidare avstamp i det kommittédirektiv som ovan nämnts vilket är så pass nytt att någon kommentar på detta har varit svårt att hitta.

1.5 Disposition

Denna uppsats inleds med en redogörelse för de grundläggande straffrättsliga principerna som ligger bakom min frågeställning och mitt syfte. Jag ansåg det rimligt att redogöra för dessa innan en redogörelse gjordes för gällande rätt då det enligt min uppfattning är enklare att fördjupa sin förståelse kring gällande rätt om innebörden av principerna redan framförts. I nästa del presenteras relevanta begrepp och de olika systemalternativ som kan ligga till grund för straffvärdebedömningen av flerfaldig brottslighet. Även här ansåg jag att de bör komma innan rättsutredningen då det fördjupar förståelsen och vissa begrepp förekommer i förarbeten som kräver en viss förklaring.

Det största kapitlet i uppsatsen syftar till att redogöra för gällande rätt såväl som de förarbetena kopplade till ämnet. I detta avsnitt framförs även en utredning av de prejudikat som finns gällande asperationsprincipen samt en redogörelse av de argument doktrinen lyfter fram som motiven bakom asperationsprincipen i svensk rätt. Slutligen innan slutsats och diskussion så följer ett kort avsnitt om det direktiv som utgjort grunden i mitt intresse för området samt en redogörelse för vad kriminalpolitik är. För att kunna diskutera hur principerna påverkar lagstiftandet måste en diskussion föras kring kriminalpolitiken. Det går inte att analysera lagstiftande utan att belysa att det är en politisk fråga och politiska intressen som står i fokus för många lagförslag och utredningar.

2 Straffrättsliga principer och ideologier

För att kunna studera vilken betydelse de straffrättsliga principerna har krävs en genomgång av det teoretiska ramverk som ligger bakom svensk straffrätt. Detta för att ge läsaren kunskaper för vidare läsning av uppsatsen samt för att kunna besvara frågan om vilken betydelse principerna kan tänkas ha vid en ändring i lagstiftningen.

Nils Jareborg och Josef Zila lyfter i sin bok *Straffrättens påföljdslära* straffideologier grundade på proportionalitet, allmänprevention, individualprevention och humanitet. Författarna menar på att det finns mer eller mindre rationella straffideologier och att det finns en distinktion mellan de ideologier som är relativa och de som är absoluta. Skillnaden mellan dessa är att i det förstnämnda är uppfattningen att straff används i ett visst syfte och i det andra att straff används utan något uttalat syfte. Vedergällning och försoning ses ofta som absoluta ideologier medan allmänprevention och individualprevention ses som relativa ideologier. Jareborg och Zila poängterar dock att i modern straffrätt är denna distinktion inte nödvändig att lägga vikt vid då den verkar mer förvirrande än förtydligande. Olika ideologier gör sig också synbara i olika delar av straffrätten och de ideologier som författarna fokuserar på här hänför sig till bestraffningen och straffrättens påföljdsdel.²² Det är värt att nämna and Borgeke och Forsgren i sin bok *Att bestämma påföljd för brott* poängterar att absoluta straffteorier inte har någon plats i dagens samhälle. Dock menar de att proportionalitetsprincipen och ekvivalensprincipen bygger på tankar som härrör från absoluta straffteorier.²³

Med bakgrund i detta kommer bestraffningsteorier kring allmänprevention, individualprevention och vedergällning att lyftas samt straffrättsliga principer

²² Jareborg, Nils & Zila, Josef (2020), *Straffrättens påföljdslära*, s. 65.

²³ Borgeke, Martin & Forsgren, Mikael (2021), *Att bestämma påföljd för brott*, s. 35.

kring humanitet, proportionalitet och ekvivalens. Någon större uppdelning kring absoluta och relativa teorier kommer inte att göras då det, som Jareborg och Zila nämner, inte är en nödvändig distinktion att göra i svensk straffrätt.

Olika teorier och principer kan göra sig gällande i olika nivåer av rättssystemet vilket jag återkommer i vid den sammanfattande kommentaren till detta kapitel.

2.1 Bestraffningsteorier

Som ovan nämnts behövs en kort genomgång av de teorier som ligger bakom bestraffningen i svensk rätt för att förstå syftet med införandet av straffreduktioner. I följande avsnitt redogörs därför kort de mest framstående straffteorierna. Denna redogörelse hålls kort då syftet i denna uppsats lutar sig mot påföljdsbestämningen och straffteorierna i huvudsak handlar om tankar för att förebygga brott. Dock är det svenska straffrättssystemet grundat i vissa av dessa tankar vilket syns i förarbeten²⁴ vilket medför att en grundläggande förståelse för begreppen är nödvändig.

Straffteorier delas huvudsakligen in i tre grupper och bör skiljas från teorier om brottsprevention. I denna uppsats blir distinktionen viktig då straffteorier riktar in sig på straffandet eller utdömandet medan teorier om brottsprevention handlar om teorier för hur man kan minska brottsligheten. De olika grupperna av straffteorier är i huvudsak allmänprevention, individualprevention och vedergällning. Det är nödvändigt att inleda med en redogörelse för dessa då kriminalpolitiken som kommer att diskuteras kort innefattar både straffteoretiska och preventionsteoretiska antaganden.²⁵

²⁴ Se mer om förarbeten i kapitel 4.

²⁵ Andersson, Robert & Nilsson, Roddy (2018), *Svensk kriminalpolitik*, s. 8 f.

2.1.1 Allmänprevention

Det straffrättsliga systemets övergripande och huvudsakliga syfte enligt Jack Ågren i sin bok *Brott och straff – en grundbok i straffrätt* är allmänprevention.²⁶ Borgeke och Forsgren lyfter i sin tur att allmänprevention kan utövas i form av avskräckning samt moralbildning.²⁷ Här kan det göras en åtskillnad mellan positiv och negativ allmänprevention. Jareborg och Zila lyfter att det som kallas positiv allmänprevention handlar om brottsprevention genom moralbildning. Moralbildning innebär att man genom lagstiftning vill visa på gärningens förkastlighet och med det påverka normerna hos samhällsmedborgarna. Detta är det som till större del styr lagstiftarna i det demokratiska Sverige idag, istället för den så kallade negativa allmänpreventionen med avskräckning i fokus.²⁸

Kriminaliseringen av en gärning inbegriper ett allmänt hot om negativa sanktioner vid förövandet av en viss typ av handling.²⁹ I det stora hela handlar det om att avhålla människor från att begå brott. Hotet från staten gällande avskräckning ska var utformat så att fördelarna med att begå brott inte ska överstiga nackdelarna med straffet som följer.³⁰ Borgeke och Forsgren nämner att de allmänpreventiva idéerna oftast har sin utgångspunkt i att straffsystemet och utkrävandet av straff i det enskilda fallet syftar till att mer allmänt understryka vikten av att lagar och regler följs.³¹ Jareborg och Zila skriver att kriminalisering är otänkbart utan ett allmänpreventivt syfte, vilket även Ågren menar på.³² Jareborg och Zila förklarar det som att kriminaliseringen är ett hot om straff och att det då förutses att hotet har någon verkan för att detta ska fungera.³³ Ett påföljdssystem där allmänprevention är

²⁶ Ågren, Jack (2018), *Brott och straff – en grundbok i straffrätt*, s. 15 f.

²⁷ Borgeke & Forsgren (2021) s. 35 f.

²⁸ Jareborg & Zila (2020) s. 76 f.

²⁹ Ibid. s. 65.

³⁰ Ibid. s. 76 f.

³¹ Borgeke & Forsgren (2021) s. 35.

³² Se Ågren (2018) s. 15 f.

³³ Jareborg & Zila (2020) s. 76 f.

en ledande ideologi byggs med syftet att påverka den allmänna laglydigheten och därmed påverka människors framtida handlande i ett system byggt på renodlad allmänpreventiv tanke. Brottets svårhet skulle då vara irrelevant för påföljdsbestämningen och den vägledande tanken ska bara vara huruvida straffet har en allmänpreventiv verkan eller inte. Den flerfaldiga brottsligheten bör enligt denna ideologi bestraffas hårdare.³⁴

2.1.2 Individualprevention

Vid sidan om allmänpreventionen finns individualpreventionen där lagstiftaren vill avhålla gärningspersonen från att begå brott igen. Därför handlar många straff om att återanpassa gärningspersonen till samhället och att få denne att upphöra med sitt kriminella beteende.³⁵

Individualprevention innebär att den enskilde brottslingen står i fokus för intresset att förhindra brott och kan innebära lite vad som helst i praktiken. Straffet ska vara utformat sådant att det avhåller brottslingen från att begå fler brott. Vissa personer behöver ett strängt straff för att avhålla sig från ytterligare brottslighet i vilket fall fängelse är en lämplig sanktion. I andra fall kan det räcka med en varning och det är med grund i detta som den villkorliga domen kom till.³⁶

Borgeke och Forsgren nämner att det finns två olika riktningar inom individualprevention. Antingen utövas det genom en individuell avskräckning där det straffrättsliga ingripandet påverkar brottslingen till att inte vilja begå fler brott eller så utövas det genom att fysiskt förhindra brottslingen genom oskadliggörande eller inkapacitering. Det har dock visat sig att ju mer man straffat brottslingen desto större risk är det att personen

³⁴ Jareborg & Zila (2020) s. 83 f.

³⁵ Ågren (2018) s. 19.

³⁶ Jareborg & Zila (2020) s. 85 ff.

ifråga begår fler brott. Därmed är det orimligt att grunda påföljdsbestämningarna på endast en tanke om inkapacitering.³⁷

Individualpreventionen som ideologi fokuserar inte på kriminaliseringen då den förutsätter att någon redan är en lagöverträdare för att den enskilde brottslingen i sig kan vara i fokus för framtida preventiva åtgärder. Ideologin fokuserar snarare på utformningen av straffet. Innebörden av individualprevention är en utformning av bestraffningen som riktar in sig på att förebygga återfall i brott av en lagöverträdare.³⁸

2.1.3 Vedergällning

Medan allmänprevention och individualprevention bygger på konsekvensetiska grunder, att det är konsekvenserna av straffet i form av minskad brottslighet som legitimerar straffet, så vilar vedergällningen på pliktetik. Pliktetiken innebär att det är handlingen i sig och inte utövaren som utgör grunden för de normativa övervägandena.³⁹

I vedergällningsteorin är det ointressant om själva straffet minskar brottsligheten eller inte och brukar på så vis ofta kopplas ihop med hämnd. Andersson och Nilsson skriver i boken *Svensk kriminalpolitik* att enligt Immanuel Kant måste vi hänföra straffandet till vad som är moraliskt försvarbart och kan därför inte straffa någon hur som helst. Detta är proportionerlig vedergällning och något som många straffrättstänkare tar sin utgångspunkt i.⁴⁰ Mer om proportionalitet i avsnitt 2.2.1.

³⁷ Borgeke & Forsgren (2021) s. 36.

³⁸ Jareborg & Zila (2020) s. 90 f.

³⁹ Andersson & Nilsson (2018) s. 9.

⁴⁰ Ibid. s. 14.

2.2 Straffrättsliga principer

2.2.1 Proportionalitet och ekvivalens

Proportionaliteten grundar sig i vedergällningsteorin och proportionerlig vedergällning innebär ett mått på vad den brottsliga handlingen förtjänar. I en straffmättningsprocess som syftar till detta är det handlingen och den handlandes insikter och avsikter som avgör handlingens värde.⁴¹

Proportionalitetsprincipen bygger på grundtanken att den straffrättsliga reaktionen ska vara rättvis och innebär att den som gjort sig skyldig till brott ska få en påföljd som är proportionerlig till brottslighetens allvar.⁴² Den är därför mestadels relevant när det talas om hur bestraffningen ska ske, vilket gör den relevant för denna uppsats.⁴³ Jack Ågren lyfter på detta spår att ett rättvist straff präglas av kravet på proportionalitet. Den skyldige ska inte ha för hårt straff men inte heller ett straff som är för lindrigt.⁴⁴ Proportionalitetsprincipen poängterar att det ska råda en proportion mellan brottet och det straffrättsliga ingripandet medan ekvivalensprincipen i sin tur riktar in sig på att lika fall ska behandlas lika.⁴⁵

Borgeke och Forsgren menar att proportionalitetsprincipen och ekvivalensprincipen bygger på tankar som härrör från absoluta straffteorier.⁴⁶ Jareborg och Zila indikerar också på detta då de problematiserar att en vanlig uppfattning är att proportionalitetsprincipen endast är en begränsande princip och när det anses att ett straff är rättvist så menas det att straffet inte är oförtjänt, det är varken för hårt eller för skonsamt. Det som missas här enligt författarna är att skilja mellan relativ och absolut proportionalitet. Relativ

⁴¹ Andersson & Nilsson (2018) s. 15 f.

⁴² Borgeke & Forsgren (2021) s. 40.

⁴³ Jareborg & Zila (2020) s. 69.

⁴⁴ Ågren (2018) s. 18.

⁴⁵ Borgeke & Forsgren (2021) s. 35.

⁴⁶ Ibid. s. 35.

proportionalitet innebär att man kan säga att ett visst brott förtjänar ett annat straff än ett annat brott, oavsett om det är hårdare, lindrigare eller samma. Absolut proportionalitet innebär att man till ett visst brott direkt kan knyta ett visst straff. Man anser att proportionalitetsprincipen i sig ger viss vägledning i frågan om vilka straffnivåer som bör användas. Alla som förtjänar samma straff och har utfört lika förkastliga gärningar bör ådömas samma straff.⁴⁷ Bestraffningen i sig är byggd på en förtjänsttanke där domstolen bestämmer vilket straff ett visst brott förtjänar utifrån en bedömning av de skyddsintressen eller värden som kränkts i och med att brottet begåtts. Det behöver ske en gradering av gärningens förkastlighet och gärningspersonens klandervärdhet för att förtjänsttanken ska bli bemött.⁴⁸

Jareborg och Zila skriver att ett straffsystem som bygger på proportionalitetsprincipen har en inre struktur av relativ proportionalitet. De menar då vidare att proportionalitetsprincipen då bör ses som en bestämmande princip och inte som en begränsande princip, som begränsar tillämpningen av reaktioner som bestäms utifrån andra principer än proportionalitet.⁴⁹ När fastställandet av ett straffvärde ska betraktas som ett uttryck för proportionalitet måste proportionaliteten ses som bestämmande då det inte finns några övriga intressen att konkurrera med. Proportionaliteten får anses ha en mer bestämmande effekt än att bara uttrycka vad som är oproportionerligt eller inte.⁵⁰

Olika straff bör ge uttryck för gärningarnas relativa svårhet och rangordnas utefter hur ingripande de är.⁵¹ Proportionalitet mellan brott handlar huvudsakligen om kvalitativa skillnader och inte kvantitativa skillnader. Även om svårheten i ett brott kan anses högre om något mätbart inom brottet

⁴⁷ Jareborg & Zila (2020) s. 70.

⁴⁸ Ågren (2018) s. 18.

⁴⁹ Jareborg och Zila (2020) s. 70. Se även Almqvist i *Teori och politik* (2022) s. 17 och Lacey & Pickard (2015), "The Chimera of Proportionality: Institutionalising Limits on Punishment in Contemporary Social and Political Systems", *The Modern Law Review*, s. 216.

⁵⁰ Holmgren, Axel (2021), *Straffvärde – som rättslig konstruktion*, s. 109.

⁵¹ Jareborg & Zila (2020) s. 70.

är högre än ett annat brott så är det inte detta som ska vara grunden utan grunden ska ligga i mer kvalitativa jämförelser.⁵²

Vad gäller proportionalitet och påföljdssystemet nämner Jareborg och Zila gällande flerfaldig brottslighet att proportionalitetsprincipen inte kräver att man lägger samman vad som skulle dömts ut till varje brott för sig även om proportionalitetsprincipen kräver att varje enskilt brott påverkar straffvärdebedömningen. Det är enligt dem tillräckligt att brottskombinationer kan jämföras utan att straffen behöver kumuleras.⁵³ Författarna menar att proportionalitet ändå bör vara straffbestämningens grundläggande ideologi.⁵⁴ Jag återkommer till proportionalitet i förhållande till aspirationsprincipen i avsnitt 4.2.3.

2.2.2 Humanitet

Humanitetsprincipen är enligt Jareborg och Zila en princip om mänskligt likaberättigande. Men de nämner även att det till detta är viktigt att beakta principen om vördnaden för mänskligt liv, människor ska inte bara behandlas lika, de ska behandlas lika bra.⁵⁵

Att vara human är att visa respekt och förståelse samt att vara anständig och tolerant.⁵⁶ Humanitetsprincipen kan sammanfattas i att det ska finnas ett generellt krav på rimlighet i bestraffningen, att man bör visa barmhärtighet vid bestraffningen och visa förståelse och ha tolerans för att det är mänskligt att begå misstag samt visa medkänsla att ett straff innebär lidande. Till sist ska man även undvika fängelse.⁵⁷

⁵² Almqvist (2022) s. 18.

⁵³ Jareborg & Zila (2020) s. 75.

⁵⁴ Ibid. s. 96.

⁵⁵ Ibid. s. 93 ff.

⁵⁶ Ulväng, Magnus (2005), *Påföljds konkurrens – problem och principer*, s. 102.

⁵⁷ Ibid. s. 107.

Borgeke och Forsgren uttalar att straffet är ett utövande av samhällets maktmedel mot den enskilde utan syftet att den enskilde ska få något gott ur det. Att humanitetsprincipen ska iakttas innebär att man inom det straffrättsliga systemet ska visa respekt för den enskilde och dennes mänskliga värde och värdighet. Det kan sägas att det finns ett krav på måttlighet och rimlighet vid bestämningen av bestraffningen och humanitetsprincipen ska uppmana domaren att utdöma mildast straff möjligt.⁵⁸ Det svenska systemet är grundad på denna princip och innebär att vi inte bör döma ut inhumant långa fängelsestraff.⁵⁹

Humanitetsprincipen accepterar att bestraffning handlar om vedergällning.⁶⁰ De borte gränserna för bestraffningen måste dock hållas nere för att en måttlig och rimlig repressionsnivå ska kunna hållas. Humanitetsprincipen sätter upp detta krav i svensk rätt och det totala straffet som följer på ett brott borde därför begränsas i syfte att respektera varje människas återstående livstid är begränsad och relativt kort.⁶¹

Humanitetsprincipen hänger i viss mån ihop med proportionalitetsprincipen då det ses som humant att varje brottsallvar bör återspeglas i straffet. Jareborg och Zila skriver att ur humanitetsperspektivet måste man behandla ett brott som döms tillsammans med andra annorlunda än om det skulle dömas för sig för annars skulle en person som döms för flera mindre brott få ett strängare straff än en person som begått ett mord. Av humanitetsskäl bör därför inte ytterligare brott påverka straffets stränghet efter att man lagfört ett visst antal.⁶²

Att humanitetsprincipen ligger till grund för påföljdssystemet i svensk rätt kan diskuteras. Påföljdssystemet bygger på principen men Borgeke och Forsgren nämner även att det kan ifrågasättas om lagstiftaren verkligen följer

⁵⁸ Borgeke & Forsgren (2021) s. 41 f.

⁵⁹ Ibid. s. 202.

⁶⁰ Ulväng (2005) s. 106.

⁶¹ Ibid. s. 257.

⁶² Jareborg & Zila (2020) s. 97.

principen om humanitet fullt ut i dagens lagstiftning. Trots detta genomsyras det svenska påföljdssystemet av stora möjligheter att undvika frihetsberövande möjligheter såväl som att systemet präglas av en tolerans för människors felsteg, vilket styrker humanitetsprincipens ställning.⁶³

2.3 Sammanfattande kommentar och delanalys

Detta avsnitt syftar till att lägga en grund för vilken betydelse principerna har på ett lagstiftande om lägre straffreduktioner samt för vidare förståelse kring motiven bakom aspirationsprincipen. Endast en övergripande analys kan göras här då endast principerna lyfts fram i detta kapitel.

Straffteorierna som numera dominerar vårt straffrättsliga system tar sikte på både allmänpreventiva tankar samt att genom straffrättsliga ingripanden hindra den enskilde från att begå brott.⁶⁴

En distinktion mellan absoluta och relativa ideologier är inte nödvändigt i modern straffrätt men ändå tål det att poängteras att proportionaliteten härrör från absoluta straffteorier i form av vedergällning. Det har lyfts fram att allmänprevention i sin tur kan delas in i positiv och negativ där den positiva allmänpreventionen i form av moraltbildning styr dagens lagstiftare. Än dock kommer det ett hot från staten om straff i form av avskräckning då fördelarna med att begå ett brott inte ska överväga nackdelarna. Här är det intressant hur straffreduktionerna kan spela in då det, om man drar det till sin yttersta spets, kan innebära en fördel att begå flera brott på en gång då brotten efter ett visst antal inte får någon inverkan på det samlade straffvärdet, se mer om detta i kapitel 4.

⁶³ Borgeke & Forsgren (2021) s. 42.

⁶⁴ Ibid. s. 37.

Jareborg och Zila lyfter att den flerfaldiga brottsligheten bör enligt allmänprevention bestraffas hårdare vilket innebär att straffreduktionerna inte är motiverade på samma sätt. Dock har vi ingen renodlad allmänpreventionsteori i svensk rätt även om den till viss del styr svensk straffrätt, men inte i form av vedergällning vilket är viktigt att ha med sig vid en analys av straffreduktionerna. Om en renodlad ideologi baserad på vedergällning togs i beaktning så borde inte några straffreduktioner alls finnas. Här spelar proportionalitetsprincipen in då den härrör från vedergällningstanken och torde således böttna i en tror på att straffet ska vara i proportion till brottet och således borde straffreduktionerna inte vara särskilt höga.

En viktig tanke som lyfts i individualpreventionsteorin är att det har visat sitt att ju mer brottslingen straffas desto större risk löper denna för att begå fler brott. Detta talar för en straffreduktion och kan motivera valet av asperationsprincipen, mer om detta i avsnitt 4.2.3.

Det svenska påföljdssystemet genomsyras av stora möjligheter att undvika frihetsberövande möjligheter såväl som att systemet präglas av en tolerans för människors felsteg.⁶⁵ Detta ger sig uttryck i bland annat den straffreduktion en person får vid flerfaldig brottslighet och blir ett uttryck för humanitetsprincipen.

Jareborg och Zila skriver att proportionalitetsprincipen inte kräver en kumulation av brotten men att varje enskilt brott ska ha en inverkan på det samlade straffvärdet. Detta kan vara ett uttryck för att proportionalitetsprincipen motiverar en asperationsprincip före en kumulationsprincip men att varje brott fortfarande ska tillmätas ett straffvärde och inte ha avtagande betydelse och således inte tillmätas något värde efter ett visst antal brott.

⁶⁵ Ibid. s. 42.

Slutligen bör konstateras att det blir tydligt att humanitetsprincipen och proportionalitetsprincipen härrör från olika straffteorier och har olika grund att stå på vilket kan vara intressant för vidare analys och diskussion i uppsatsen. Trots detta hänger de båda principerna ihop då det enligt humanitetsprincipen ses som humant att allvaret i brotten återspeglas i straffet.

3 Några centrala begrepp

För att kunna utreda asperationsprincipen behövs en genomgång av vissa på området centrala begrepp så som straffvärde och straffmätning. Även en genomgång av de olika systemalternativen och principerna som kan tillämpas vid straffvärdebedömning av flerfaldig brottslighet behöver redogöras för så att läsaren har en förförståelse kring dessa och för att kunna utreda varför det svenska systemet använder sig av just asperation.

3.1 Straffvärde och straffmätning

Påföljdsbestämningen består av två huvudelement, straffmätning och val av påföljd.⁶⁶ En straffmätning sker med hjälp av 29 kap. BrB och tar sikte på att avgöra hur pass allvarlig brottsligheten är och därmed hur pass omfattande en påföljd ska vara. Termen straffvärde introducerades i svensk lag genom 1989 års reform⁶⁷ trots att den funnits inom kriminalpolitiken redan sedan 1970-talet.⁶⁸ Vad som innefattas av termen straffvärde framgår delvis av 29 kap. 1 § BrB som ger uttryck för att straffvärdet ska vara ett mått på brottets grad av förkastlighet men hela 29 kap. BrB bidrar till förståelsen av straffvärdesbegreppet. Straffvärdet för ett brott avser alltså brottens svårhet i förhållande till andra brott och är ett mått på hur allvarligt ett brott är.⁶⁹ Det är dock inte bara den dömdes skuld som påverkar straffvärdet utan det finns en mängd andra faktorer i 29 kap. BrB som påverkar ett brotts straffvärde.⁷⁰ Utgångspunkten för beräkningen av ett brotts straffvärde tas i 29 kap. 1 § andra stycket BrB som konstaterar att en rad olika faktorer ska beaktas vid bestämmandet så som exempelvis den skada, kränkning eller fara gärningen inneburit. Hänsyn ska även tas till vad den tilltalade insett eller borde ha insett

⁶⁶ Se Ulväng (2005) s. 85.

⁶⁷ Se mer om denna i avsnitt 4.1.2.

⁶⁸ Jareborg & Zila (2020) s. 105.

⁶⁹ Se SOU 1986:13 s. 19 och 29 kap. 1 § BrB.

⁷⁰ Jareborg & Zila (2020) s. 107.

samt den tilltalades avsikter eller motiv. Slutligen ska det särskilt tas i beaktning om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp mot någons liv, hälsa eller trygghet till person. Rätten ska alltid avsluta med att göra en allmän rimlighetsbedömning av straffvärdet de kommit fram till. En straffvärdebedömning utgör grunden för påföljdsbestämningen.⁷¹

Jareborg och Zila framhäver att straffvärde är ett relativt begrepp då de måste ställas i förhållande till andra brott. Det är härtill viktigt att göra en distinktion mellan abstrakt och konkret straffvärde. Detta på grund av att relativiteten i begreppet straffvärde ska förstås olika beroende på om man menar på abstrakt eller konkret straffvärde. Med abstrakt straffvärde menas det straffvärde som framgår direkt av brottets straffskala om en jämförelse görs med andra brotts straffskalor. Ett konkret straffvärde är främst ett mått på en viss gärnings svårhet. Det konkreta straffvärdet är det som domstolarna har att bestämma och det bestäms inom den tillämpliga straffskala som följer av brottstypen. Det är därför ett mått på en gärnings förkastlighet och allvar i förhållande till andra gärningar av samma brottstyp. Ett abstrakt straffvärde skiljer sig från detta på det sätt att det istället återspeglar lagstiftarens syn på allvaret i brottstypen i förhållande till andra brottstyper och inte brott inom samma brottstyp.⁷² Det som hädanefter menas med ordet ”straffvärde” är således det konkreta straffvärdet då det är detta som är centralt för uppsatsen och detta som domstolen har att bedöma vid påföljdsbestämningen.

Jareborg och Zila poängterar att viss rättspraxis och doktrin felaktigt använder sig av begreppet ”straffmättningsvärde” vilket lätt kan förväxlas med ”straffvärde”. Straffmättningsvärde är inget legalt begrepp och kan beskrivas som ett straffvärde som reducerats redan innan påföljdsvalet till följd av bestämmelserna i 29 kap. 5 § BrB och 29 kap. 7 § BrB. Straffvärdet bestäms istället enligt 29 kap. 1 § BrB och 29 kap. 2 § BrB och utgör grunden för kommande påföljdsval.⁷³

⁷¹ Borgeke & Forsgren (2021) s. 47.

⁷² Jareborg & Zila (2020) s. 105 f.

⁷³ Ibid. s. 106.

Vad gäller straffvärdet vid flerfaldig brottslighet framgår det av 29 kap. 1 § första stycket BrB att det ska bedömas ett straffvärde för den samlade brottsligheten om fler än ett brott begåtts. Om bestämmandet av straffvärde för flerfaldig brottslighet återkommer jag till i kapitel 4.

3.2 Principerna för straffvärdebedömning vid flerfaldig brottslighet

För att kunna föra en djupare analys kring asperationsprincipen krävs en grundläggande genomgång av de andra systemalternativen som kan vara tillämpliga vid en straffmätning av flerfaldig brottslighet.

Att ge straffreduktion vid flerfaldig brottslighet poängteras i straffnivåutredningens slutbetänkande⁷⁴ härstamma från bestämmelserna för hur straffskalorna ska konstrueras och den grundläggande principen om relativ proportionalitet.⁷⁵ När man gör en gemensam straffmätning för flerfaldig brottslighet kan huvudsakligen tre olika principer användas. Dessa är kumulationsprincipen, absorptionsprincipen och asperationsprincipen. Som nämnt i avsnitt 3.1 finns det abstrakt och konkret straffvärde och de olika principerna kan således vara relevanta i olika nivåer.⁷⁶ En princip kan vara lämplig vid konstruktionen av straffskalan medan en annan är relevant vid straffmätningen.⁷⁷ Denna uppsats kommer handla om straffmätningen och således principerna hänförliga till detta skede.

Att beräkna straffet enligt kumulationsprincipen innebär att addera straffvärdet för de olika brotten med varandra.⁷⁸ Absorption⁷⁹ som princip för

⁷⁴ SOU 2008:85.

⁷⁵ Ibid. s. 554.

⁷⁶ Ulväng (2005) s. 167.

⁷⁷ Ibid. s. 167.

⁷⁸ Borgeke & Forsgren (2021) s. 197.

⁷⁹ I viss doktrin benämns detta som konsumtion men jag har valt att använda begreppen synonymt då jag förstår innebörden som densamma. Se exempelvis Borgeke & Forsgren (2021) s. 197 och SOU 2008:85 s. 554.

den samlade brottslighetens straffvärde innebär istället att det allvarligaste brottet döms fullt ut och absorberar övriga brott. Det strängaste straffet avser även övrig brottslighet som det ska dömas för. Asperationsprincipen innebär i sin tur istället att det allvarligaste brottet bildar utgångspunkt för straffvärdebestämningen och att det sedan till detta läggs till en del av de andra brottsens straffvärden. Borgeke och Forsgren lyfter att det är oklart varifrån begreppet asperation kommer men att det troligen innebär att bedömningen av det samlade straffvärdet för flerfaldig brottslighet inte är någon exakt vetenskap utan att det måste bli ungefärligt.⁸⁰ Ulväng poängterar redan 2005 att man i svensk rätt använder sig av asperationsprincipen.⁸¹ Även Jareborg lyfter att asperationsprincipen är lagfäst på straffskalenivå och att den således även gör sig indirekt gällande på straffmättningsnivå, jämför abstrakt och konkret straffvärde.⁸²

Borgeke och Forsgren lyfter i samband med redogörelsen av straffvärde vid flerfaldig brottslighet två olika principer som de anser vara grundsatser vid bestämmandet av straffvärdet. Dessa omnämns som *principen om straffvärdeomständigheternas avtagande betydelse*⁸³ och *principen om flerbrottslighetens avtagande betydelse* och blir centrala när det ska väljas vilken av ovanstående principer för straffvärdemätning som ska användas.⁸⁴

⁸⁰ Borgeke & Forsgren (2021) s. 197.

⁸¹ Ulväng (2005) s. 80.

⁸² Jareborg (1999) s. 269.

⁸³ Jfr. NJA 2018 s. 150 om straffvärdeomständigheternas avtagande betydelse.

⁸⁴ Borgeke & Forsgren (2021) s. 199 f.

4 Bakgrund till asperationsprincipen och nuvarande reglering

Detta kapitel syftar till att besvara frågeställningen på vilka grunder asperationsprincipen motiveras. För att utreda detta krävs en genomgång av såväl gällande rätt som förarbeten till detta. Förarbeten kan ses som en del av kriminalpolitiken och därför bidrar detta kapitel även till underlag för analysen kring kriminalpolitikens betydelse för lagstiftningen.

4.1 Bakgrund till asperationsprincipen

För att förstå asperationsprincipen och lagstiftarens motivering till den behövs en återblick på hur systemet utvecklades till hur det ser ut idag.

4.1.1 Framväxten av dagens ordning

I 1864 års strafflag fanns en åtskillnad mellan två typer av flerfaldig brottslighet. Grunden till detta var en distinktion mellan så kallad idealkonkurrens och realkonkurrens. Vid idealkonkurrens, när en handling innefattade flera brott, skulle absorption tillämpas och straffet för det svåraste brottet skulle därför dömas ut. När det gällde realkonkurrens, det vill säga när någon hade begått flera handlingar som inte innefattade en fortsättning av samma förbrytelse utan betecknades av flera särskilda brott, skulle en kumulation ske och det särskilda straff som följde av vardera brott skulle dömas ut.⁸⁵

⁸⁵ Almqvist (2022) s. 13 samt 1864 års Strafflag 4 kap. 1 § och 4 kap. 2 §.

Denna distinktion avskaffades 1938 och därmed gjordes inte heller någon skillnad i tillämpning av kumulation och absorption vid straffmätning av flerfaldig brottslighet. Den avskaffades på grund av att svårigheterna i att dra en tydlig gräns mellan situationer som i praktiken ofta överlappar varandra.⁸⁶ I propositionen om ändring i vissa delar av strafflagen⁸⁷ framgår att synsättet om straffet som vedergällning frångåtts alltmer. Detta har lett till att vid kumulationen av straff vid realkonkurrens tas ingen hänsyn till den tilltalade så som under vilka omständigheter brottet utförts. Det går inte att komma ifrån att vissa av straffen som ådöms vid en kumulation är orimliga. Det lyfts även att domstolarna dock gör en justering av straffet efter bedömning så att en ren kumulation inte följs. I propositionen påpekas därför att det inte är lämpligt att det genom praxis görs en justering av lagen, även om det finns missförhållanden i lagstiftningen.⁸⁸

Resultat av denna reform blev att ett gemensamt straff skulle ådömas för den flerfaldiga brottsligheten.⁸⁹ Det lyfts även i propositionen att reformens syfte är att domstolarna ska kunna bedöma varje fall efter dess egenart och att det därför ska finnas relativt stora ramar för hur flerfaldig brottslighet ska straffvärdebedömmas.⁹⁰ Några tydliga hänvisningar kring hur straffmätningen skulle gå till framhålls inte.⁹¹ I förarbetena till den ursprungliga Brottsbalken framhävs att det inte fanns några generella hänvisningar gällande påföljdsbestämningen i den gamla Strafflagen men att det borde införas en huvudbestämmelse gällande hur domstolen ska ådöma påföljd i de särskilda fallen. Dock framhävs även att i denna huvudbestämmelse kan inga närmare anvisningar gällande påföljden nämnas

⁸⁶ Almqvist (2022) s. 13, se diskussionen härom i SOU 1937:24 s. 45 ff. och prop. 1938:191 s. 41 ff.

⁸⁷ Prop. 1938:191 *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i vissa delar av strafflagen, m.m.*

⁸⁸ Prop. 1938:191 s. 41f.

⁸⁹ SOU 1937:24 s. 62.

⁹⁰ Prop. 1938:191 s. 43.

⁹¹ Almqvist (2022) s. 13.

mer än att den ska ha till syfte att vara ägnad åt att främja den dömdes anpassning till samhället.⁹²

4.1.2 1989 års påföljdsreform

Denna påföljdsreform är den som lagt grunden för det påföljdssystem som sedan utvecklats till det vi tillämpar idag.⁹³ Genom denna reform blev det tydligt att brottets allvar skulle vara i fokus och varken allmän- eller individualpreventiva teorier skulle styra påföljdssystemet.⁹⁴ Andersson och Nilsson uttalar att det genom denna reform blir en inriktning mot vedergällning som preventionsteori och att detta innebär att straffrätten blir statens gräns istället för statens instrument.⁹⁵

Bestämmelserna kring straffmätning vid flerfaldig brottslighet är i huvudsak oförändrade sedan slutet av 1980-talet då bestämmelserna i 29 och 30 kap. BrB infördes och det förhöjda maximistraffet ändrades därmed vid flerfaldig brottslighet. När denna ändring gjordes övervägdes det att införa en straffvärdebedömning som byggde på kumulation istället för asperation, alltså att det enligt kumulationsprincipen skulle bestämmas straffvärde för vart och ett av brotten som sedan skulle läggas samman. Departementschefen vid denna tidpunkt ansåg dock inte att detta gick att genomföra eftersom straffvärdet för en samlad brottslighet inte med enkelhet kunde bestämmas med en kumulation av de enskilda brotten straffvärde. Departementschefen menade vidare på att de fängelsestraff som skulle dömas ut i ett rättssystem baserade på kumulationsprincipen skulle vara orimliga och i praktiken vara tvungna att justeras genom att avtjänas parallellt istället för efter varandra.⁹⁶ I regeringens proposition *Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)*⁹⁷ nämner departementschefen att vilken betydelse en

⁹² Se Prop. 1962:10 del B s. 63.

⁹³ Borgeke & Forsgren (2021) s. 37.

⁹⁴ Almqvist (2022) s. 16.

⁹⁵ Andersson & Nilsson (2018) s. 22.

⁹⁶ SOU 2008:85 s. 82.

⁹⁷ Prop. 1987/88:120.

gärning har på den samlade brottslighetens straffvärde beror på hur den övriga brottsligheten är beskaffad. Praxis som rådde på området vid denna tidpunkt skulle således vägleda även fortsättningsvis då departementschefen inte tyckte att domstolarna gav ut för mycket straffreduktion utan tillmätte varje brott den betydelse som de förtjänade. Dock poängterades att det tydligt ska framgå att det handlar om flerfaldig brottslighet och att straffvärdet klart ska påverkas av ytterligare brottslighet.⁹⁸

I propositionen lyfts att den rådande regleringen inte ger utrymme för att allvarigare brottslighet ska tillmätas större betydelse vid flerbrottslighet än brott av mindre allvarlig karaktär. Det uttalas att det vid denna tidpunkt gavs alldeles för stora straffreduktioner speciellt vid allvarigare brottslighet vilket gjorde att ändringar i nuvarande 26 kap. 2 § BrB gjordes och det infördes större utökade straffskalor vid flerfaldig brottslighet. Departementschefen lyfter att syftet är att åstadkomma större differentiering mellan brottslighet av allvarlig karaktär och den av mindre karaktär och att bestämmelserna inte syftar till att i allmänt sett höja straffen.⁹⁹

Genom utredningen som resulterade i betänkandet *Påföljd för brott*¹⁰⁰ 1986 lyfte fängelsestraffkommittén att kriminalpolitikens och straffsystemets huvuduppgift är att motverka brott. Det fanns dock ingen koppling mellan stränga straff och låg brottsnivå varken i Sverige eller utomlands utan det som visat sig leda till en lägre brottsnivå är hög upptäcktsrisk och snabb lagföring. Till grund när den nuvarande brottsbalken infördes låg allmänprevention och individualprevention vilket fängelsestraffkommittén anser fungera i det övriga straffrättsystemet men inte när det gäller påföljdsdelen. De anser att allmänpreventionen är grundläggande men mest när det har att göra med frågan om kriminalisering. Kommittén kommer fram till att allmänpreventiva och individualpreventiva hänsyn inte ska tillmätas vikt vid utformningen av straffskalorna för de olika brotten. De anser att straffskalorna istället ska

⁹⁸ Prop. 1987/88:120 s. 65.

⁹⁹ Prop. 1987/88:120 s. 66.

¹⁰⁰ SOU 1986:13–15 *Påföljd för brott*.

baseras på brottens svårhet och förkastlighet och att varje brott ska värderas till det straff som de förtjänar. Grunden för detta blir ett rättviseresonemang där proportionalitet och ekvivalens blir viktiga principer där proportionalitet syftar till att straffskalan ska bestämmas i proportion till brottets svårhet och ekvivalens att lika brott ska ha lika straff.¹⁰¹

4.2 Asperationsprincipen i gällande rätt

4.2.1 Asperationsprincipens tillämpning

Enligt 29 kap. 1 § BrB ska straffet bestämmas efter den samlade brottslighetens straffvärde och innebär en straffmätning av flerfaldig brottslighet. De olika lagrummen hänförliga till straffmätning av flerfaldig brottslighet återfinns huvudsakligen i 29 och 30 kap. BrB. I 30 kap. 3 § BrB uttrycks att en gemensam påföljd ska bestämmas om någon har blivit dömd för flera brott. Enligt huvudregeln i 30 kap. 3 § BrB ska personen i fråga ådömas *en* påföljd och ett *gemensamt* straff. Detta är, som Ulväng poängterar, ett uttryck för det som kallas asperationsprincipen vilken i stor omfattning ska tillämpas vid utdömandet av straff vid flerfaldig brottslighet.¹⁰² Asperationsprincipen innebär att domstolen vid straffmätningen av flerbrottslighet ska lägga straffvärdet av det allvarligaste brottet till grund för det totala straffvärdet och sedan endast addera en del av straffvärdet för övriga brott.¹⁰³ Borgeke och Forsgren nämner att faktumet att asperationsprincipen ska tillämpas bygger på en gammal tradition, och påstår att asperationsprincipen trots detta har stöd i lag.¹⁰⁴

Almqvist framhäver att det i 29 kap. 1 § andra stycket står att det är skadan, kränkningen eller faran som *gärningen* inneburit som ska ligga till grund för

¹⁰¹ SOU 1986:13 s. 14 f.

¹⁰² Ulväng (2005) s. 80.

¹⁰³ Borgeke & Forsgren (2021) s. 91, se vidare avsnitt 4.3.1 i denna uppsats och NJA 2008 s. 359.

¹⁰⁴ Borgeke & Forsgren (2021) s. 198.

bedömningen av straffvärdet. Han påstår att detta kan uppfattas som att rätten först ska bedöma straffvärdet för respektive brott för sig innan en summering ska göras för att komma fram till ett gemensamt straffvärde. Dock fortsätter han med att förklara att så kanske ändå inte är fallet då det även står i samma paragraf att straffet ska bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan.¹⁰⁵

Till skillnad från ovanstående författare menar Almqvist att asperationsprincipen är svår att hitta i lagtexten och att det inte framgår att det finns en etablerad praxis att varje ytterligare tillkommande brott ska tillmätas avtagande betydelse istället för att döma ut varje brotts straffvärde för sig.¹⁰⁶

Korrelerat med asperationsprincipen finns det även ett utökat straffskalemaksimum vid straffvärdebedömningen av flerfaldig brottslighet. I 26 kap. 2 § BrB är det begränsat hur mycket förlängt ett fängelsestraff kan bli vid flerfaldig brottslighet. Strafftiden får överstiga det svåraste av de högsta straff som kan följa av brotten när det gäller flerbrottslighet men bara inom vissa ramar och inte med mer än fyra år. Denna straffskala sätter således en övre gräns, ett tak, för hur den samlade brottslighetens straffvärde ska bestämmas och hindrar således i vissa fall att straffvärdena för respektive brott bara adderas ihop.¹⁰⁷ Jareborg och Zila lyfter att det i propositionen till påföljdsreformen 1989¹⁰⁸ uttalas att det utökade straffmaximum som finns tillgängligt enligt 26 kap. 2 § BrB vanligtvis inte behöver utnyttjas. De nämner även att svenska domstolar inte behöver ange hur många brott som den dömde begått i domen vilket har betydelse för rättstillämpningen och är värt att ha i åtanke.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Almqvist (2022) s. 10.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Prop. 1987/88:120.

¹⁰⁹ Jareborg & Zila (2020) s. 121.

Genom 26 kap. 2 § första stycket BrB poängteras även att fängelse får ådömas som gemensamt straff vid flerfaldig brottslighet om det följer på något av de brott personen ska dömas för, vilket knyts samman med 30 kap. 3 § BrB om gemensamt straff för flerfaldig brottslighet. Enligt 26 kap. 2 § BrB kan fängelse dömas ut som gemensamt straff även om det endast följer böter som straff för de andra brotten så länge åtminstone ett av brotten har fängelse som påföljd. Det högsta gemensamma straffet för fängelse på viss tid får aldrig överstiga 18 år, det finns alltså ingen möjlighet att döma ut ett strängare visstidsstraff än detta vid flerfaldig brottslighet. Detta utesluter dock inte möjligheten att döma till fängelse på livstid om ett strängare straff behövs vid flerfaldig brottslighet.¹¹⁰ En grundläggande regel är att straffet för flera brott inte får överstiga maximistrafen för de olika straffen gemensamt och inte heller underskrida straffet för det allvarligaste av brotten.¹¹¹

Efter 1989 års reform började Högsta domstolen uttala sig tydligare om hur straffmätningen vid flerfaldig brottslighet skulle gå till, se mer om detta i avsnitt 4.3. Almqvist uttalar dock att Högsta domstolens praxis inte fått något större genomslag i domstolarna.¹¹² Inom ramarna för denna uppsats har ingen utredning gjorts för hur de lägre domstolsinstanserna använder sig av asperationsprincipen då syftet med uppsatsen är att studera asperationsprincipen utifrån principerna om proportionalitet, humanitet och ekvivalens och en större utredning om straffmätningen av flerfaldig brottslighet i underinstanserna därför inte ligger i linje med detta syfte och den metod som används.

¹¹⁰ Se Bäcklund & Wersäll (2021) - Brottsbalken – En kommentar 26 kap. 2 § s. 2.

¹¹¹ Borgeke & Forsgren (2021) s. 92.

¹¹² Almqvist (2022) s. 15.

4.2.2 Borgekes modell för straffmätning vid flerfaldig brottslighet

Almqvist lyfter att Borgekes modell och lösningsförslag gällande flerfaldig brottslighet fått stort genomslag i svenska domstolar.¹¹³ I förordet till andra upplagan av Borgekes bok *Att bestämma påföljd för brott* nämns att det viktiga rättsfallet NJA 2008 s. 359 meddelats efter att första upplagan getts ut. Dock finns den modell som Borgekes presenterar för en gemensam straffvärdebedömning vid flerfaldig brottslighet med redan i första upplagan. I den senaste upplagan, upplaga fyra, är denna modell fortfarande relativt oförändrad sedan första upplagan 2008.

Borgeke och Forsgren lyfter i senaste upplagan av *Att bestämma påföljd för brott* att frågan inför första upplagan av boken var om det kunde införas några riktlinjer gällande bestämningen av straffvärdet för flerfaldig brottslighet. De kom fram till att det kunde vara till nytta för en mer enhetlig bedömning om domstolarna tillämpade dessa riktlinjer.¹¹⁴ Borgeke lyfter dock redan i första upplagan att dessa riktlinjer kan vara riskabla men om de hanterades på ett klokt sätt kunde de leda till enhetligt dömande. I NJA 2008 s. 359, se avsnitt 4.3.1 om detta rättsfall, gjorde Högsta domstolen en sådan beräkning av straffvärdet som stod i linje med den modell som Borgeke presenterade. Borgeke och Forsgren lyfter även att det visat sig att det även i senare praxis har använt sig av denna modell och den har således accepterats av domstolarna. Dock poängteras att Högsta domstolen uttalar att det behövs göras bedömningar i de enskilda fallen om anledning finns.¹¹⁵ Se mer om praxis i avsnitt 4.3.

¹¹³ Almqvist (2022) s. 15, se även Lavén s. 134 där det också görs en redogörelse för denna modell, dock nämns inte Borgeke. Detta bidrar till förståelsen att denna modell är allmänt erkänd vid bedömningen av straffvärdet vid flerfaldig brottslighet.

¹¹⁴ Borgeke & Forsgren (2021) s. 204.

¹¹⁵ Ibid. s. 204 ff.

I Borgekes bok¹¹⁶ angivs en, i linje med NJA 2008 s. 359, uträkningsmodell där varje tillkommande brotts straffvärde lades till det allvarligaste brottets straffvärde med ett efter hand avtagande kvotvärde. Borgeke delar upp det i tre huvudsakliga grupper med modeller med olika kvotdelar beroende på svårheten i det allvarligaste brottet. Första gruppen är där det svåraste brottet har ett straffvärde som motsvarar ett fängelsestraff i högst sex månader, nästa grupp har det svåraste brottet ett straffvärde om fängelse i högst ett år och sex månader och den sista gruppen har det svåraste brottet ett straffvärde motsvarande fängelse i mer än ett år och sex månader. För dessa olika grupper ska således olika andelar av påföljande brotts straffvärde läggas till det allvarligaste brottets straffvärde. Vad gäller andelarna som läggs till så blir dessa mer avtrappande och därmed mindre när det allvarligaste brottet har ett högre straffvärde. Borgeke menar på att denna modell framstår som rimlig och i linje med den praxis som finns på området. Dock framhäver han att den måste behandlas med försiktighet och att alla omständigheter måste tas i beaktning. Domstolen måste även göra en rimlighetsavvägning av det slutgiltiga samlade straffvärdet gentemot annan brottslighet med samma förkastlighet.¹¹⁷

Vad gäller böter finns det en princip från Riksåklagaren om att det till det högsta bötesbeloppet ska läggas till 50 procent av summan av påföljande bötesbelopp. Borgeke lyfter dock att denna 50-procentsregeln inte bör tillämpas uteslutande då det ibland är befogat att det totala bötesbeloppet blir lägre än vad som följer av regeln. Han lyfter att en lämplighetsavvägning gällande ett uteslutande användande av regeln bör göras i varje enskilt fall.¹¹⁸

Almqvist skriver dock att resultatet av att domstolar följer Borgekes modell är att en väldigt stor asperation vid flerfaldig brottslighet har etablerat sig i praxis och som gällande rätt i Sverige.¹¹⁹ Han nämner även att Borgekes

¹¹⁶ Att bestämma påföljd för brott, se alla fyra upplagorna.

¹¹⁷ Borgeke & Forsgren (2021) s. 209 ff.

¹¹⁸ Ibid. s. 207.

¹¹⁹ Almqvist (2022) s. 15 f.

tabeller kan ses som ett uttryck för att straffet vid flerfaldig brottslighet snarare handlar om gärningspersonens klandervärdhet och inte klandervärdheten i de gärningar som begåtts.¹²⁰

4.3 Praxis

I detta avsnitt följer en redogörelse av den praxis som är framträdande vid straffmätningen av flerfaldig brottslighet. Urvalet har gjorts genom att söka på vilka rättsfall som använder sig av begreppet asperation samt de rättsfall där det aktivt uttalas några vägledningar till hur straffmätningen vid flerfaldig brottslighet ska genomföras.

4.3.1 NJA 2008 s. 359

I detta rättsfall behandlade Högsta domstolen frågan om hur straffvärdet skulle bedömas vid flerfaldig brottslighet. Detta är det första fall då Högsta domstolen aktivt uttalar någon form av grund till hur straffmätningen ska bedömas vid flerfaldig brottslighet. Värt att notera är dock att begreppet asperation inte förekommer i domskälen och därmed benämns inte asperationsprincipen som rent begrepp trots att själva tanken kring straffreduktion vid flerfaldig brottslighet framgår.

I detta fall handlade det om två tilltalade som var skyldiga till över 30 stöldbrott var. Några av stöldbrotten var av mer allvarlig karaktär i form av inbrott där gärningspersonerna fick med sig stöldgods till ett högre värde.¹²¹ Högsta domstolen poängterar att det enligt 29 kap. 1 § BrB ska bestämmas ett straff utefter den samlade brottslighetens straffvärde och att straffvärdebedömningen således ska avse brottsligheten som helhet. De

¹²⁰ Almqvist (2022) s. 26.

¹²¹ Se NJA 2008 s. 359 (på s. 363).

poängterar även att detta innebär att straffet i praktiken blir betydligt lägre än om en kumulation av brottens individuella straffvärden skulle göras. Här gör de också klart att några principer för att bestämma straffvärdet vid flerfaldig brottslighet inte finns fastslagna i lagstiftningen eller framgår av förarbetena till denna lagstiftning. Frågan om straffvärdebedömning vid flerfaldig brottslighet hade inte behandlats närmare i någon vägledande rättspraxis. Högsta domstolen nämner att inte heller några vidare kommentarer i den juridiska litteraturen finnes men att viss doktrin på senare tiden berört ämnet, med hänvisning till Magnus Ulväng - *Påfölj Konkurrens: problem och principer* samt Martin Borgeke och Mikael Forsgren - *Att bestämma påföljd på brott*.¹²²

Högsta domstolen uttalade i detta rättsfall att några generella riktlinjer för straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet var svåra att ange och att den tidigare avsaknaden av riktlinjer på området troligen berodde på att förhållandena från fall till fall varit så olika att det varit svårt att uttala några generella riktlinjer. De menade att det relativa straffvärdet för de olika brotten kan vara av stor betydelse för den slutgiltiga samlade bedömningen. Om någon av brotten har en väsentligt högre straffskala så skulle de mindre brotten endast i lägre grad påverka det samlade straffvärdet medan om alla brotten har likartade straffvärden ska det läggas mer vikt vid vart och ett. Högsta domstolen menar här på att flerfaldig brottslighet bör få större slagkraft vid den samlade straffvärdebedömningen när det handlar om flertalet brott med lägre straffnivå än om det handlar om högre straffnivåer. Högsta domstolen definierar även här ett tak för hur mycket det samlade straffvärdet kan sättas upp till. Om ett av brotten har ett straffvärde som innebär tio års fängelse som maximum så kan endast det sammanlagda straffet uppgå till 40 procent över detta oavsett hur grov brottsligheten är.¹²³

Högsta domstolen menar att det finns vissa allmänna principer som borde iaktas vid straffvärdebedömningen. Här uttalas att det grövsta brottet ska

¹²² NJA 2008 s. 359 (på s. 364–365).

¹²³ NJA 2008 s. 359 (på s. 365).

sätta startpunkten för straffvärdebedömningen. Högsta domstolen gör sedan klart att de följande brotten sedan endast ska läggas till detta allvarligaste brott med en efter hand minskande del av dess straffvärde i ordning efter brottens allvar. Högsta domstolen poängterar slutligen att en samlad bedömning ska göras i slutändan så att det samlade beräknade straffvärdet inte framstår som oproportionerligt i förhållande till den typ av brottslighet som är aktuell.¹²⁴

4.3.2 NJA 2009 s. 485 I

Detta rättsfall rörde i Högsta domstolen frågan om det fanns skäl att sätta ner fängelsestraffets längd med grund i 34 kap. 3 § andra stycket BrB¹²⁵ för brott som begåtts före den tidigare domen. I Tingsrätten handlade det från början om tre personer som begått ett rån varav två av dessa ansågs skyldiga och den tredje, D.I., blev friad från misstanke. Målet överklagades och i Hovrätten dömdes D.I. också till ansvar för rånet till fängelse i två år. Vid denna tidpunkt hade D.I. även dömts till fängelse i två år för en våldtäkt begången innan rånet, vilket inte vunnit laga kraft än då målet överklagats till Högsta domstolen. Hovrätten menade att detta inte påverkade påföljdsbestämningen och fängelsetiden bestämdes därför till två år för rånet, samma straff som de andra två åtalade blev dömda till.¹²⁶

När fallet nådde Högsta domstolen hade våldtäktsdomen vunnit laga kraft och frågan handlade då om en eventuell strafflindring vid flerfaldig brottslighet. Bestämmelsen i fokus här var 34 kap. 3 § andra stycket BrB som rörde situationer där rätten valt att döma till påföljd enligt 34 kap. 1 § första stycket BrB¹²⁷. I dessa fall, såvida det nya brottet är begånget innan den tidigare domen har börjat verkställas, ska rätten se till att straffen tillsammans inte

¹²⁴ NJA 2008 s. 359 (på s. 365).

¹²⁵ Notera att ändringar skett rörande innehållet i denna paragraf genom SFS 2016:491 som följd av prop. 2015/16:151 *Ny påföljd efter tidigare dom* samt genom SFS 2020:617 som följd av prop. 2019/20:118 om införandet av ungdomsövervakning.

¹²⁶ NJA 2009 s. 485 (på s. 486).

¹²⁷ Även denna paragraf har delvis ändrat innehåll, se SFS 2016:491, SFS 2020:617, prop. 2015/16:151 och prop. 2019/20:118.

överstiger vad som enligt 26 kap. 2 § BrB skulle kunna ådömas de båda brotten.¹²⁸

Föredraganden vid Högsta domstolen lyfte att syftet bakom bestämmelsen i 34 kap. 3 § var att den enskilde inte ska drabbas av att brotten behandlas i skilda rättegångsförfaranden. Det ska finnas ett rättvisekrav med hänsyn till den enskilde så att bestraffningen inte ska bli strängare på grund av behandlingen i två skilda förfaranden istället för i ett och samma.¹²⁹

Högsta domstolen inleder domskälen med ett konstaterande att asperationsprincipen är huvudregeln för svensk rätt vid dömande av flerfaldig brottslighet. Detta är första gången Högsta domstolen använder sig av begreppet asperationsprincip. De preciserar även vad asperationsprincipen innebär. Rätten ska döma till en gemensam påföljd för brotten med utgångspunkt i en modifierad straffskala som skiljer sig från den som en kumulation hade inneburit. Högsta domstolen poängterar även här att asperationsprincipen kommer till uttryck genom lagtexten i 29 kap. 1 § första stycket BrB enligt vilket straff ska bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.¹³⁰

I detta rättsfall hänvisas det även till NJA 2008 s. 359 och poängteras att det är svårt att ange några generella riktlinjer för straffvärdebedömningen. Olika faktorer är av betydelse vid bedömningen, så som brottstyp, tidsmässiga samband eller andra samband mellan brotten. Det är då inte möjligt att bestämma ett samlat straffvärde med enda utgångspunkt i de olika brotternas enskilda straffvärden. Det varierar beroende på samband mellan brotten hur mycket avvikelse från en ren kumulation som ska ske och ju svagare samband brotten har i exempelvis brottstyp eller tid desto mindre straffreduktion ska medges.¹³¹

¹²⁸ NJA 2009 s. 485 (på s. 489).

¹²⁹ NJA 2009 s. 485 (på s. 488).

¹³⁰ NJA 2009 s. 485 (på s. 489).

¹³¹ NJA 2009 s. 485 (på s. 490).

I detta rättsfall ansågs det finnas ett starkt tidsmässigt samband mellan brotten trots förhållandevis olika brottstyper och därför skulle straffvärdet sättas ner så att det var lägre än ett kumulerat värde av de två brottens straffvärde. Dock skulle inte reduktionen vara så stor då det inte fanns några andra samband mer än att brotten begicks nära i tid.¹³²

4.3.3 NJA 2018 s. 378

Detta rättsfall behandlade ett stort antal urkundsförfalskningar när det blev fråga om straffvärde vid flerfaldig brottslighet. Urkundsförfalskningarna uppgick till minst 100 stycken och hade genomförts av två gärningspersoner tillsammans och i samförstånd.¹³³

Högsta domstolen börjar än en gång med att konstatera att asperationsprincipen gäller vid bestämmandet av straffvärdet vid flerfaldig brottslighet i svensk rätt. Utgångspunkten är det allvarligaste brottets straffvärde och till detta läggs sedan en efter hand minskade del av resterande brotts straffvärde utefter svårighetsgrad på brotten. Avslutningsvis ska en allmän kontroll göras så att det uträknade samlade straffvärdet inte framstår som oproportionerligt i förhållande till den typ av brottslighet som är aktuell. Även här hänvisar Högsta domstolen till NJA 2008 s. 359, se avsnitt 4.3.1.¹³⁴

Det prejudicerande i detta rättsfall är att Högsta domstolen lyfter just seriebrottslighet i förhållande till asperationsprincipen. De konstaterar att vid seriebrottslighet där det finns ett tydligt samband mellan brotten kan särskilda överväganden göra sig gällande på så sätt att straffreduktionen som asperationsprincipen ger uttryck för blir något mindre än i normalfallet. Detta på grund av att seriebrottslighet ofta ger uttryck för en systematik och planering som ska resultera i ett mer skärpt straff och således en mindre

¹³² NJA 2009 s. 485 (på s. 490).

¹³³ NJA 2018 s. 378 punkt 3.

¹³⁴ NJA 2018 s. 378 punkt 31 och 32.

straffreduktion. Denna justering ska ske inom ramarna för den allmänna kontroll som görs i slutet av straffvärdebedömningen för att kontrollera så att straffvärdet inte är oproportionerligt.¹³⁵ I detta specifika fall uppgick straffvärdet till fängelse i ett år och sex månader.¹³⁶

I NJA 2018 s. 634 hänvisas det även till nyss nämnt rättsfall för ett konstaterande av att det vid seriebrottslighet där det förekommer ett tydligt samband mellan brotten ska särskilda överväganden göras i fråga om asperationsprincipens tillämpning, särskilt gällande systematik och planering.¹³⁷

4.3.4 NJA 2019 s. 238

Detta rättsfall handlade om straffvärdebedömningen vid ett stort antal fall av sexualbrott utförda under en längre tidsperiod mot en och samma målsägande. Den tilltalade dömdes för omkring 100 fall av grov våldtäkt mot barn, över 20 fall av grovt sexuellt övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering, barnpornografibrott samt grovt barnpornografibrott som pågått under en period på omkring fem år.¹³⁸

Högsta domstolen inleder domskälen med att konstatera att grunden för regleringen i 26 kap. 2 § BrB är att det vid flerfaldig brottslighet ska ges tillgång till en förhöjd straffskala vid den gemensamma straffmätningen. Gällande straffvärdet så ska straffet för den samlade brottsligheten avspegla brottens allvar i förhållande till annan brottslighet. Både NJA 2008 s. 359 och NJA 2018 s. 378 konstateras och seriebrottslighet blir aktuellt då det handlade om flera brott av samma brottstyp. Högsta domstolen konstaterar att särskilda avgöranden vid straffvärdebedömningen av seriebrottslighet kan behöva

¹³⁵ NJA 2018 s. 378 punkt 33.

¹³⁶ NJA 2018 s. 378 punkt 35.

¹³⁷ Se NJA 2018 s. 634 punkt 22.

¹³⁸ NJA 2019 s. 238 punkt 1.

göras speciellt när det har att göra med ett mycket stort antal brott av allvarlig karaktär som vardera har ett likartat straffvärde.¹³⁹

I detta rättsfall nämner Högsta domstolen att vid bedömningen av det samlade värdet för sexualbrott måste det tas hänsyn till flera saker. Sambandet mellan brotten och med vilken systematik de har begåtts är viktiga aspekter, speciellt när gärningspersonen under en längre period har begått denna typ av brott mot en skyddslös eller närstående person. Brottsligheten kännetecknas ofta av att offret befinner sig i en mycket utsatt position och är helt utlämnat till gärningspersonen. Högsta domstolen anför att det kan vara så att allvaret i den enskilda brottsligheten ökar när det tillkommer fler brott som förstärker och förlänger offrets utsatta situation. De menar på att just denna typ av situation, när en och samma målsäganden blir utsatt för brott vid upprepade tillfällen, ska få inverkan på det samlade straffvärdet för den flerfaldiga brottsligheten.¹⁴⁰ Straffvärdet i detta fall motsvarade ett fängelsestraff på tolv år.¹⁴¹

Intressant för detta rättsfall är även att det i tingsrättens bedömning nämns att det finns riktlinjer för asperationsprincipen och sedan görs det en hänvisning till doktrin och den modell som Borgeke och Heidenborg framställer i tredje upplagan av *Att bestämma påföljd för brott*.¹⁴²

4.3.5 NJA 2019 s. 747

Fallet rör övergrepp i rättssak vid upprepade tillfällen och frågan i fallet var om det skulle räknas som ett eller flera brott samt hur denna brottslighet skulle rubriceras och straffmätas.¹⁴³

¹³⁹ NJA 2019 s. 238 punkt 10–12.

¹⁴⁰ NJA 2019 s. 238 punkt 14.

¹⁴¹ NJA 2019 s. 238 punkt 17 och 18.

¹⁴² Se NJA 2019 s. 238 (på s. 243).

¹⁴³ NJA 2019 s. 747 punkt 1 och 4.

Högsta domstolen lyfter inledningsvis att det vid upprepad brottslighet kan bli svårt att bedöma om det ska dömas som ett eller flera brott och därför blev det en fråga om en eller flera brottsenheter. Gällande detta går det inte att sätta upp några generella riktlinjer utan det är flera faktorer som spelar in, så som tids- och rumssamband, antalet brottsobjekt eller angreppsobjekt. Dessa faktorer kan även spela in olika mycket beroende på brottstyp men en utgångspunkt kan vara att när det gäller brott mot person så är ett sammanhängande händelseförlopp mot en och samma person att räkna som ett brott.¹⁴⁴ Högsta domstolen lyfte även att bedömningen av vad som utgör en brottsenhet kan ha inverkan på straffvärdet.¹⁴⁵ I detta specifika fall skulle den tilltalade dömas för tre separata fall av övergrepp i rättssak av normalgraden.¹⁴⁶

Vad gällde straffvärdet vid flerfaldig brottslighet i rättsfallet uttalade Högsta domstolen att straffvärdet för den samlade brottsligheten bör avspegla dess allvar i förhållande till annan brottslighet. Dessa förhållanden kan variera beroende på vilka brott det handlar om och vad sambanden mellan dessa brott är.¹⁴⁷ De konstaterade även rättsfallet NJA 2019 s. 238 och poängterade att när en viss gärning upprepas mot en och samma person förhöjer detta allvaret i de enskilda gärningarna. Detta kan beaktas både vid bestämmandet av de enskilda brotternas straffvärde men även vid bestämmandet av det samlade straffvärdet inom ramarna för den efterkontroll som ska göras gällande proportionalitet. Högsta domstolen poängterar vidare att anledningen till att beakta allvaret i gärningarna vid efterkontrollen är att man undviker att straffvärdebedömningen blir mekanisk då man får en bättre överblick över de samlade konsekvenserna. De menar på att en mekanisk straffvärdebedömning skulle kunna leda till både för milda och för stränga resultat.¹⁴⁸ I detta fall underströks även att när man hade och göra med flera brott av normalgraden talade inte detta emot att en förhöjd straffskala gällande flerfaldig brottslighet

¹⁴⁴ NJA 2019 s. 747 punkt 17 och 18.

¹⁴⁵ NJA 2019 s. 747 punkt 21.

¹⁴⁶ NJA 2019 s. 747 punkt 24.

¹⁴⁷ NJA 2019 s. 747 punkt 41.

¹⁴⁸ NJA 2019 s. 747 punkt 43.

överlappade den som gällde för grovt brott.¹⁴⁹ Den tilltalade dömdes till fängelse i två år då det vid bedömningen beaktades särskilt det faktum att gärningarna begåtts i ett gemensamt syfte och i en serie av upprepade övergrepp.¹⁵⁰

4.3.6 NJA 2020 s. 703

I detta fall skulle den tilltalade dömas för grovt vapenbrott, grovt häleri och förberedelse till mord och frågan var vad straffvärdet skulle mätas till då den tilltalade även hade dömts för grov utpressning i ett annat mål som utgjorde nyupptäckt brottslighet. Det blev således en fråga om straffmätning vid flerfaldig brottslighet.¹⁵¹

Högsta domstolen inleder med att konstatera att asperationsprincipen är tillämplig och skriver i domskälen att hur stor andel av straffvärdet på de följande brotten som ska läggas till det allvarligaste brottet enligt asperationsprincipen varierar beroende på bland annat vilka brott det handlar om och vilket samband det finns mellan dem. Högsta domstolen konstaterar det som framkommit i NJA 2018 s. 278, NJA 2019 s. 238 samt NJA 2019 s. 747 gällande att om det finns ett tydligt samband mellan brotten – exempelvis tydligt tidsmässigt samband, brotten tillhör samma brottsplan, att brotten genomförts mer eller mindre systematiskt samt riktat mot samma målsägande – kan asperationsprincipen leda till en lägre straffreduktion än i vanliga fall.¹⁵² Högsta domstolen skriver även att asperationsprincipen kan få större genomslag och därmed leda till en större straffreduktion när det dömts för två brott i brottskonkurrens trots att det ena brottet ingått som ett led i genomförandet av det andra.¹⁵³

¹⁴⁹ NJA 2019 s. 747 punkt 44.

¹⁵⁰ NJA 2019 s. 747 punkt 46–49.

¹⁵¹ NJA 2020 s. 703 punkt 1–4.

¹⁵² NJA 2020 s. 703 punkt 24 och 25.

¹⁵³ NJA 2020 s. 703 punkt 26.

I domskälen förtydligas även att vid nyupptäckt brottslighet måste man ta hänsyn till det straff som redan bestämts och dömts ut när man ska bestämma straffet för det aktuella brottet. Det totala straffet ska inte överstiga det som kunde dömts ut vid en bedömning av det som en samlad brottslighet. Således skulle Högsta domstolen bestämma straffvärdet för brotten i båda målen och reducera detta värde med den fängelsestid som redan är bestämd i det andra målet och då få fram tiden som var aktuell i detta fall.¹⁵⁴

4.3.7 Högsta domstolen B 4450-21

Detta mål är det nyaste i Högsta domstolen gällande asperationsprincipen och avgjordes 5 april 2022. Frågan handlade om huruvida 34 kap. 2 § BrB skulle tillämpas vid straffvärdebedömningen på nyupptäckt brottslighet i förhållande till dom som är meddelad i ett annat EU-land. Den tilltalade stod åtalad för rån som utförts 2013 och avtjänade vid tidpunkten för rättegången fängelsestraff i Rumänien för våldtäkt.¹⁵⁵

Enligt 34 kap. 2 § BrB ska rätten iaktta att påföljderna tillsammans inte överstiger det straff som skulle dömts ut för den samlade brottsligheten när de dömer för nyupptäckt brottslighet. Detta medför att rätten vid nyupptäckt brottslighet får döma till en lindrigare påföljd än vad som egentligen följer på brottet. Högsta domstolen konstaterar det som lyfts fram i NJA 2020 s. 702 att straffmätningen ska göras på samma sätt som vid flerfaldig brottslighet och asperationsprincipen blir tillämplig även vid nyupptäckt brottslighet.¹⁵⁶

Högsta domstolen poängterar att när det har att göra med domar från andra EU-länder har de ofta andra strafflagstiftningar vilken gör det svårt att utgå från den samlade brottslighetens straffvärde trots att detta ska vara utgångspunkten vid nyupptäckt brottslighet. De skriver istället att straffvärdebedömningen ska ske med hjälp av asperationsprincipen och

¹⁵⁴ NJA 2020 s. 703 punkt 27–28 och 40–41.

¹⁵⁵ B 4450–21 punkt 1–6.

¹⁵⁶ B 4450–21 punkt 9.

framhäver att principen kommer till uttryck i 34 kap. 2 § BrB. Det framhävs även att asperationsprincipen i praktiken innebär att straffet för den samlade brottsligheten blir lindrigare än vad ett straff byggt på en kumulation av respektive brotts straffvärde skulle bli.¹⁵⁷

Det ska vara omständigheterna i det enskilda fallet som bildar utgångspunkt i prövningen och därmed kan inte någon generell modell tillämpas. Oftast ska asperationsprincipen leda till en straffreduktion men Högsta domstolen lyfter fram att straffvärdet ibland inte påverkas i samma utsträckning av asperationsprincipen även om det har att göra med nyupptäckt brottslighet på grund av olika försvårande förhållanden. Detta kan exempelvis vara om det brott som nu ska dömas har ett mycket högt straffvärde och de som tidigare är ådömt har ett mycket lägre.¹⁵⁸ Utfallet i detta mål blev ett konstaterande att rånet utfört i Sverige begicks innan våldtakterna i Rumänien och var därför att se som ett nyupptäckt brott och straffvärdet skulle därmed bestämmas enligt 34 kap. 2 § BrB.¹⁵⁹

4.3.8 Sammanfattning av praxis

NJA 2008 s. 359 är det fall då Högsta domstolen uttalar några allmänna principer kring straffvärdebedömningen för flerfaldig brottslighet. Viktigt att poängtera är dock att domstolen inte använder sig av begreppet asperation utan förklarar endast bedömningen närmare och hänvisar till doktrin i form av Borgeke och Ulvängs böcker. I detta rättsfall poängteras även, förutom en redogörelse för hur straffreduktionen ska gå till, att straffet vid denna gemensamma straffmätning blir betydligt lägre än det straff som skulle ådömts vid en ren kumulation. Det uttalas även att flerfaldig brottslighet ska få större genomslag vid den samlade straffvärdebedömningen om det har att göra med fler brott av lägre straffnivå än med högre straffnivå.

¹⁵⁷ B 4450–21 punkt 20–24.

¹⁵⁸ B 4450–21 punkt 25.

¹⁵⁹ B 4450–21 punkt 36.

NJA 2009 s. 485 konstaterade för första gången att asperationsprincipen var tillämplig och att den även skulle tillämpas vid nyupptäckt brottslighet och 2016 ändrades innehållet i de inledande paragraferna i 34 kap. BrB för att poängtera detta. Gemensam straffmätning är dock endast tillämplig vid nyupptäckta brott och inte nya brott.¹⁶⁰ I detta rättsfall konstaterades också att det vid nyupptäckt brottslighet ska ses till så att det samlade straffvärdet för hela brottsligheten inte översteg det värde som hade ådömts om brotten avhandlats i samma rättegång. Det uttalades även att samband mellan brotten kan utgöra riktlinjer för hur straffvärdebedömningen ska ske.

I NJA 2018 s. 378 utökas asperationsprincipen vid seriebrottslighet och det ska göras en mer skärpt bedömning när det har att göra med att tydligt samband mellan brotten. NJA 2019 s. 238 ger uttryck för att mindre straffreduktioner även ska ges om gärningarna varit riktade mot en och samma målsägande och denna därmed befunnit sig i en särskilt utsatt situation

I NJA 2019 s. 747 blir Högsta domstolens tanke bakom den generella straffvärdebedömningen tydlig. De nämner att de inte anser att en mekanisk bedömning är på sin plats då straffen skulle riskera att bli antingen för milda eller för stränga. Därför ska det göras en bedömning i varje enskilt fall och några generella riktlinjer finns inte för den allmänna efterkontroll som ska ske. Den allmänna efterkontrollen blir också tydligt i NJA 2008 s. 359 där det uttalas att det måste kontrolleras om det slutgiltiga samlade straffvärdet är proportionerligt eller inte.

Genomgående i dessa rättsfall nämns att justeringen av straffreduktionen ska ske inom ramarna för den slutgiltiga bedömningen som ska göras.

¹⁶⁰ Se B 4450–21 punkt 11 och NJA 2018 s. 574 punkt 26.

4.4 Argument bakom asperationsprincipen i svensk rätt

Det svenska påföljdssystemet bygger enligt Ulväng på en rättvisekonception som innebär att straff ska bestämmas utifrån ett förtjänsttänkande och straffmätningen styrs av straffvärdeproportionalitet och billighetshänsyn.¹⁶¹

Argumenten bakom att välja asperationsprincipen i gällande svensk straffrätt istället för någon annan vägledande princip är många men kan huvudsakligen delas in i tre kategorier enligt Almqvist.¹⁶² Dessa är proportionalitetsargumentet, humanitetsargumentet och konkurrensargumentet. Det första innebär att asperation är nödvändigt för att upprätthålla en relativ proportionalitet. Humanitetsargumentet innebär enkelt sett att det följer av humanitetsprincipen och konkurrensargumentet innebär att asperation behövs för att undvika dubbelbestraffning bland annat.¹⁶³

Borgeke och Forsgren menar på att både humanitetsprincipen och proportionalitetsprincipen talar för en användning av asperationsprincipen i svensk rätt.¹⁶⁴ Jareborg och Ulväng står huvudsakligen bakom proportionalitetsargumentet och framför som grundläggande argument att brottslighet som har ett visst allvar inte ska behandlas på en nivå där en betydligt allvarligare brottslighet ska bedömas. Exempelvis, upprepade stölder ska inte nå upp i samma straffvärdenivåer som ett grovt rån oavsett hur många de är till antalet. Intresset av en relativ proportionalitet i svensk straffrätt uppfylls dock redan av det ovan nämnda straffmaximum som infördes genom påföljdsreformen 1989 då straffskalorna är begränsade till den som gäller för den allvarligaste brottsligheten med endast ett visst tillägg. Almqvist lyfter dock att intresset av relativ proportionalitet inte tillgodoses

¹⁶¹ Ulväng (2005) s. 102.

¹⁶² Se även Ulväng (2005) s. 257.

¹⁶³ Almqvist (2022) s. 19.

¹⁶⁴ Borgeke & Forsgren (2021) s. 202.

fullt ut av endast de begränsade straffskalorna.¹⁶⁵ Almqvist lyfter även en annan del av proportionalitetsargumentet där han menar att en tröskeffekt vore oönskad. Han förklarar detta som att det inte är önskat att exempelvis de första fem brotten får sitt straffvärde fullt ut och att de efterföljande brotten inte skulle tillmätas något straffvärde alls och således vara ”gratis”. Proportionalitetsargumentet säger därför att det är bättre att ha ett system där man slår i ”taket” tidigare än så. Med ”taket” åsyftas ett utnyttjande av hela den straffskala som är tillämpbar vid bestämning av det samlade straffvärdet för flerfaldig brottslighet. Med ett sådant system där man känner av taket tidigt bestämmer man ett samlat straffvärde som ger utrymme för att allvarigare brott kan placeras in högre upp i straffskalan. På detta vis ger man efter det allvarligaste brottets bestämda straffvärde reduktioner på efterföljande brott.¹⁶⁶

Gällande strikt och relativ proportionalitet torde det vara omöjligt att upprätthålla en strikt proportionalitet i en rättsordning där det finns straffskalemaxima. Detta för att de angivna straffskalemaxima för flerfaldig brottslighet oftast inte når upp i samma nivåer som summan av straffskalemaximum för de enskilda brotten tillsammans. Principen om relativ proportionalitet blir således mer framträdande och den samlade brottsligheten måste då bestämmas och rangordnas inom den ram som är straffskalan för den flerfaldiga brottsligheten.¹⁶⁷ En konsekvens av detta är enligt Ulväng att proportionalitet får olika innebörd beroende på om det är ett enskilt brott eller om det handlar om en flerfaldig brottslighet. Han lyfter även att det kan bli ett problem att brotten således inte får ett bestämt mått på hur klandervärd handlingen är utan reduktioner leder till att detta förändras. Ulväng fortsätter dock att förklara att det handlar om olika sorters proportionalitet och att vi således måste se proportionaliteten ur olika

¹⁶⁵ Almqvist (2022) s. 19.

¹⁶⁶ Ibid. s. 20.

¹⁶⁷ Ulväng (2005) s. 258.

dimensioner för att detta problem inte ska uppkomma. Proportionaliteten kan få olika innebörd beroende på i vilket sammanhang den används.¹⁶⁸

Almqvist riktar några invändningar mot proportionalitetsargumentet. En betydande invändning är om inte flera brott av lägre svårhet faktiskt i en viss mängd bör kunna motsvara svårheten för ett allvarligare brott. Han invänder även att straffmaximum redan finns för straffskalan för att förhindra oproportionerliga resultat och att asperationen således inte också bör kunna motiveras med proportionalitet. En annan invändning kan också vara att de straffskalor som lagstiftaren faktiskt har satt upp inte används i den utsträckning det får antas att lagstiftaren hade som mening när de infördes. Det krävs väldigt mycket för att slå i taket för straffmaximum idag, så det verkar som att det alltid ska finnas ett utrymme kvar för grövre brottslighet. Intresset av att ha utrymme för grövre brottslighet bör dock inte stå över intresset att ge den flerfaldiga brottsligheten genomslag i straffvärdesbestämningen jämfört med ett ensamt brott. Almqvist skriver dock att den enligt honom viktigaste invändningen mot proportionalitetsargumentet är att det ter sig svårförklarligt varför intresset av att tillgodose en relativ proportionalitet i påföljdssystemet ska få påverka brottslighetens straffvärde. Straffvärdet handlar om brottets svårhet och hänsyn ska tas till den skada, kränkning eller fara gärningen inneburit. Han anför dock även att det finns ett intresse i att inte låta ett straff för flera mindre brott nå upp i samma nivåer som ett allvarligare brott men att detta inte borde påverka den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit och därmed inte påverka straffvärdet. Detta synsätt förutsätter således att det inte är dessa parametrar som tas i beaktning vid bestämmandet av straffvärdet för flerfaldig brottslighet utan att straffvärdebestämningen måste kopplas till några andra faktorer. Straffvärdet måste enligt Almqvist istället kopplas till en idé om avtagande marginaleffekt för samhället som helhet.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Ulväng (2005) s. 258.

¹⁶⁹ Almqvist (2022) s. 20 f.

Jareborg lyfter att det är svårt att förklara varför det efter en viss gräns inte tillmäts betydelse för ytterligare brottslighet och att straffkurvan därmed planas ut. Han skriver att det inte borde kunna förklaras med ett proportionalitetsargument, i alla fall inte sett till proportionaliteten kopplad till gärningen. Med hänvisning till relativ proportionalitet borde varje brott tillmätas viss betydelse och återspeglas i det samlade straffvärdet. Jareborg poängterar dock att det är viktigt att se proportionalitetsprincipen som just en princip och att den kan behöva stå till sidan för andra principer. Författaren skriver att det enligt hans åsikt torde vara så att humanitetsprincipen ska ges företräde här och inte den relativa proportionaliteten.¹⁷⁰ Även Ulväng lyfter relationen mellan humanitetsprincipen och proportionalitetsprincipen och menar på att humanitetsprincipen ges företräde med tanke på det straffmaximum som finns och att proportionaliteten därför får vika undan och anpassas därefter. Ulväng argumenterar för att straffreduktioner är nödvändiga då vi har en begränsad straffskala för flerfaldig brottslighet vilket gör att straffmätningen bara kan uttrycka brottens relativa straffvärde.¹⁷¹ Han skriver att en kumulerad straffmätning skulle leda till en allmän repressionsökning och att den relativa proportionaliteten inte alls kom till uttryck.¹⁷² Ulväng framhäver även att proportionalitetsprincipen endast erbjuder en begränsad förklaring till regleringen och att den bärande principen istället är humanitetsprincipen.¹⁷³

Vad gäller humanitetsargumentet så går detta ut på att man inte ska tillfoga människor onödigt lidande och därför ska repressionsnivån ska hållas så låg som möjligt. Almqvist anför dock att humanitetsargumentet bör vara tillgodosett redan genom straffmaximum då inga straff blir omotiverat stränga om de är inom den bestämda utökade straffskalan och att det inte har någon betydelse för asperationen.¹⁷⁴ Jareborg lyfter att straffmaximum i straffskalan är nödvändigt ur humanitetsprincipens perspektiv då det måste finnas ett tak

¹⁷⁰ Jareborg (1999) s. 279.

¹⁷¹ Ulväng (2005) s. 260.

¹⁷² Ibid. s. 216 f.

¹⁷³ Ibid. s. 102.

¹⁷⁴ Almqvist (2022) s. 21.

för statens ingripanden i medborgarnas liv.¹⁷⁵ Enligt Ulväng sätter humanitetsprincipen ett krav på de bortre gränserna av straffet och detta tillgodoses genom ett straffskalemaksimum. Inget straff ska bli för långt, utan det ska tas hänsyn till varje människas återstående livstid efter straffets slut.¹⁷⁶

Slutligen har vi konkurrensargumentet som hänger samman med konkurrensläran vilken hanterar konkurrens på brottslighetsnivå. Konkurrensproblematiken ligger utom syftet för denna uppsats och därför kommer ingen fördjupning göras kring detta argument. Det kan dock nämnas att Almqvist skriver att detta argument bara kan lyftas på de fall av flerfaldig brottslighet där konkurrensproblematiken faktiskt är framträdande och att asperationsprincipen i alla andra fall måste motiveras utifrån proportionalitet och humanitet.¹⁷⁷

Värt att nämna är att lagstiftaren under senare år har börjat skapa brottstyper som straffbeläggs om en person begår flera gärningar mot en och samma person. Borgeke och Forsgren lyfter att lagstiftaren gör detta för att ge den totala brottsligheten ett högre straffvärde än vad som följer av en enkel tillämpning av asperationsprincipen.¹⁷⁸

4.5 Tidigare utredningar

I detta avsnitt kommer det göras en kort redogörelse för olika utredningar som haft till syfte att utreda huruvida asperationsprincipen skulle kunna lagstiftas om, om någon förändring av straffreduktionen vid flerfaldig brottslighet skulle kunna genomföras eller om det kunde lagstiftas om tydligare riktlinjer kring straffmätning av flerfaldig brottslighet. Detta avsnitt syftar till att tydligare undersöka vilka motiveringar lagstiftaren har till den

¹⁷⁵ Jareborg (1999) s. 277.

¹⁷⁶ Ulväng (2005) s. 257.

¹⁷⁷ Almqvist (2022) s. 23.

¹⁷⁸ Borgeke & Forsgren (2021) s. 202.

asperationsprincip som tillämpas idag och se hur motiven till straffreduktionen vid flerfaldig brottslighet kan ha förändrats.

4.5.1 Straffnivåutredningen

Straffnivåutredningen¹⁷⁹ fick i uppdrag att se över straffskalan för mord i syfte att skapa en mer nyanserad straffmätning och en förhöjd straffnivå för mord. I uppdraget innefattades även att överväga förändringar som gav en större bredd i straffmätningen och överväga betydelsen av flerfaldig brottslighet och återfall i brott.¹⁸⁰ I slutbetänkandet till denna utredning¹⁸¹ framställdes bedömningen att det inte fanns förutsättningar att lägga fram en lagstiftning som innebar en ändrad straffvärdebedömning vid flerfaldig brottslighet. Dock uttalades det i slutbetänkandet att det är problematiskt att den som begår flertalet brott innan lagföring sker till sist blir mer eller mindre straffimmun. Således kommer inte brottsligheten att påverka den samlade straffvärdebedömningen i slutändan. Utredningen fann därför att det fanns anledning att se över storleken på straffreduktionen vid flerfaldig brottslighet. Dock ansåg utredningen att den fortsatta utvecklingen på detta område borde göras genom praxis då lagstiftningen skulle bli allt för detaljerad och osmidig. Avslutningsvis menade den att snabb lagföring och straffverkställighet skulle råda bukt på problemet istället.¹⁸²

4.5.2 Påföljdsutredningen

Frågan om att ge flerfaldig brottslighet större genomslag i påföljdsbestämningen utreddes även i påföljdsutredningen.¹⁸³ Utredningen fick i uppdrag att göra en översyn av påföljdssystemet och utreda vilken

¹⁷⁹ Se Ju 2007:04 och Dir. 2007:137.

¹⁸⁰ Dir. 2007:137.

¹⁸¹ Se slutbetänkande av Straffnivåutredningen SOU 2008:85 *Straff i proportion till brottets allvar*.

¹⁸² Se SOU 2008:85 s. 82 ff. och 316 ff.

¹⁸³ Se SOU 2012:34 och prop. 2015/16:151.

betydelse tidigare brottslighet ska ha.¹⁸⁴ I betänkandet *Nya Påföljder*¹⁸⁵ redovisades att alternativ för att uppfylla detta var att höja straffmaximum i den gemensamma straffskalan, att höja straffminimum i den gemensamma straffskalan, att närmare reglera straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet samt införa en begränsning av bestämmelserna kring flerfaldig brottslighet när det har att göra med återfall. Trots att utredningen kommit fram till dessa alternativ menade de att övervägande skäl talade emot ett genomförande av något av dessa alternativ genom lagstiftning angående straffvärdebedömningen för flerfaldig brottslighet. Därför rekommenderade utredningen att en begränsning av tillämpningen av bestämmelserna om flerfaldig brottslighet vid återfall skulle införas, alltså det sista alternativet.¹⁸⁶

Utredningen menade slutligen att de gjort värderingen att straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet var rimligt avvägd och att inga förslag gällande detta därför lämnades.¹⁸⁷

Regeringen föreslog genom propositionen *Ny påföljd efter tidigare dom* en reform av regleringen om ny påföljdsbestämning efter tidigare dom. Regeringen uttalade sig om flerfaldig brottslighet och instämde med påföljdsutredningens slutsats att straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet var väl avvägd.¹⁸⁸

4.5.3 Snabbare lagföring

En annan utredning som lyfts i regeringens direktiv *En skärpt syn på flerfaldig brottslighet*¹⁸⁹ är utredningen om snabbare lagföring¹⁹⁰. Lagstiftaren har utforskat möjligheterna att råda bukt på problemet med

¹⁸⁴ Dir. 2009:60 s. 1.

¹⁸⁵ SOU 2012:34.

¹⁸⁶ Dir. 2021:56 s. 3 f. och SOU 2012:34 band 2 s. 38 ff. och 102 ff.

¹⁸⁷ SOU 2012:34 band 1 s. 34.

¹⁸⁸ Prop. 2015/16:151 s. 54 ff.

¹⁸⁹ Dir. 2021:56.

¹⁹⁰ Se Ds. 2018:9, Dir. 2020:6, Dir. 2021:6, och SOU 2021:46.

flerfaldig brottslighet genom att reglera andra områden av straffrätten istället, därför gjordes denna utredning som tar sikte på personer som återkommande begår brott och möjligheterna till en snabbare lagföring så att de inte ska hinna begå lika många brott.¹⁹¹

I promemorian *Snabbare lagföring*¹⁹² har utredaren bedömt att regleringen för straffmätning vid flerfaldig brottslighet bör ses över då det påverkar förutsättningarna för en snabbare lagföring för brottsaktiva personer. Det uttalas i promemorian att en snabbare lagföring för brottsaktiva personer kan leda till att fler brott bedöms som återfall och prövas därmed enskilt istället för gemensamt och frågan om straffreduktion vid flerfaldig brottslighet blir då irrelevant. Det poängteras även att samhällets syn på brottsligheten för den enskilde klargörs genom en snabbare lagföring då det ger en mer ingripande reaktion på brottsligheten.¹⁹³

Utredarna skriver även i promemorian att asperationsprincipen genomsyrar såväl påföljdssystemet som lagföringsprocessen. Detta har betydelse för hur brottsutredningar genomförs och samordnas av de brottsutredande myndigheterna.¹⁹⁴ Därför är det viktigt att se närmare på straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet när det gäller mindre allvarliga brott. Utredarna nämner den tidigare påföljdsutredningen och att denna fokuserade främst på återfall som numera ska bedömas sådant att brottslingen alltid får ett nytt straff vid återfall. Som resultat av detta och så som asperationsprincipen är utformad så får straffreduktionen gällande seriebrottslighet som inte utgör återfall en oönskad effekt. Om en person begår ett grövre brott som följer med ett högre straffvärde så kan denne även begå en rad lindrigare brott utan att påverka straffvärdebedömningen och storleken av den påföljd som följer av brotten. I promemorian benämns det som att förövaren mer eller mindre får fritt spelrum att begå mindre allvarliga

¹⁹¹ Ds. 2018:9 s. 11.

¹⁹² Ds. 2018:9 *Snabbare lagföring*.

¹⁹³ Ibid. s. 231.

¹⁹⁴ Ibid.

brott från den tid det allvarliga brottet har begåtts fram till dess att personen i fråga lagförs för detta utan att det bidrar till någon större straffrättslig sanktion.¹⁹⁵

I utredningens betänkande om snabbare lagföring¹⁹⁶ nämns att vissa brottstyper skulle kunna lagföras snabbare för att inte asperationsprincipen ska få lika stor slagkraft. Då hinner det inte begås lika många brott mellan lagföringen vilket medför att återfall i brott får en större betydelse istället även när det gäller lindrigare brottslighet. Dock är det så att med ett påföljdssystem som bygger på tanken om en gemensam straffmätning i form av asperationsprincipen så försenas lagföringen av enskilda brott för brottsaktiva personer. Detta för att det inte får föreligga andra misstankar vid exempelvis bötesbrott för att en snabbare lagföring ska ske för då ska de utredas och lagföras i ett sammanhang. Utredarna menar att det naturliga borde vara att brott som begåtts vid ett och samma tillfälle ska lagföras och utredas tillsammans. Dock gällande den gemensamma straffmätningen så spelar det ur ett straffrättsligt perspektiv ingen roll vilket samband de olika brotten har utan alla brotten lagförs tillsammans oavsett anknytning i ett påföljdssystem som bygger på gemensam straffmätning.¹⁹⁷ I detta betänkande kommer utredarna fram till samma sak som i promemorian, att en reform av asperationsprincipen vid straffmätning bör övervägas. Dock poängterar de främst detta vid bötesbrott då det är där det får störst slagkraft. En reform som innebär separata bötespåföljder istället för enligt asperationsprincipen skulle leda till högre straff vid flerfaldig brottslighet och således spegla samhällets syn på recidivism. Detta menar utredarna skulle ha stora kriminalpolitiska fördelar.¹⁹⁸

Syftet bakom asperationsprincipen lyfts även i promemorian *Snabbare lagföring*¹⁹⁹ där det nämns att idén bakom principen är god då den innebär en

¹⁹⁵ Ds. 2018:9 s. 232.

¹⁹⁶ SOU 2021:46.

¹⁹⁷ Ibid. s. 347 f.

¹⁹⁸ Ibid. s. 348 f.

¹⁹⁹ Ds. 2018:9.

helhetsbedömning av brottsligheten när det kommer till påföljdsbestämningen och att proportionaliteten då blir central. Det uttalas att det är viktigt att straffet står i proportion till brottet på så vis att lika svåra brott ska ge lika svåra straff och svårare brott ska straffas strängare än milda brott.²⁰⁰ Ur effektivitets- och kostnadsperspektivet är en samordning av brott en fördel då alla kan ske i en rättegång och utredning istället för flera.²⁰¹

4.6 Sammanfattande kommentar och delanalys

Asperationsprincipens plats i gällande rätt är tydlig men hur den ska tillämpas tål att diskuteras. I praktiken innebär en tillämpning av asperationsprincipen att det straff som ådöms en gärningsperson som gjort sig skyldig till flertalet brott är lägre än det straff som skulle bli följden om alla brottsstraffvärden skulle läggas samman. Det är en princip för straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet som mestadels utvecklats genom praxis. Dock presenteras det ingen tydlig mall i praxis för hur uträkningen ska göras mer än vissa riktlinjer att förhålla sig till. Istället väljer Högsta domstolen att hänvisa till doktrinen och det framgår sedan tydligt att det är den modell som Borgeke lagt fram som den grundläggande straffvärdebedömningen för den samlade brottsligheten bedöms enligt. Uträkningarna för det samlade straffvärdet är utelämnat ur rättsfallen vilket gör det svårt att se tydligare kring hur beräkningen ska ske. De olika riktlinjerna och principerna som Högsta domstolen faktiskt framställer ska alla genomföras inom ramen för den efterkontroll som ska göras för att straffet inte ska anses vara oproportionerligt. Detta kan ses som ett uttryck för att proportionaliteten ska få slagkraft i en uträkningsmodell och en asperationsprincip som annars ger relativt lite utrymme för proportionalitet i strikt form.

²⁰⁰ Ds 2018:9 s. 231 f.

²⁰¹ Ibid. s. 232.

Angående Borgekes modell så utvecklades den redan innan Högsta domstolen angav några närmare riktlinjer kring straffvärdebedömning för flerfaldig brottslighet i NJA 2008 s. 359. Den har fått stort genomslag i praxis och i NJA 2019 s. 238 nämner även tingsrätten att de använder sig av denna modell för att beräkna straffvärdet för den samlade brottsligheten. Detta kan ses som problematiskt då doktrinen inte har lika högt rättskällevärde som praxis och att domstolarna då använder sig av en modell som kommer från doktrin och som Borgeke dessutom tydligt uttalat sig om ska användas vid försiktighet blir problematiskt. Numera har denna modell dock etablerat sig och blivit en del av den asperationsprincip som tillämpas i domstolarna vilken jag tycker att man kan läsa sig till i rättsfallen från Högsta domstolen även om de inte nämner Borgekes modell vid namn när de gör sina uträkningar. Även den rimlighetsavvägning som Högsta domstolen uttalar ska göras inom ramarna för den slutgiltiga bedömningen av huruvida det samlade straffvärde är proportionerligt till övrig brottslighet, nämns redan av Borgeke i hans första upplaga av sin bok vilken utkom innan NJA 2008 s. 359.

Angående Högsta domstolen så uttalar de, såväl som i flertalet doktrin, att asperationsprincipen kommer till uttryck genom lagtexten vilket jag tycker tål att diskuteras. Det som kommer till uttryck i en bokstavstolkning av lagtexten är endast att det finns ett straffskalemakimum och att det ska ske en gemensam straffmätning vid flerfaldig brottslighet. det kommer inte till uttryck huruvida straffreduktioner ska ges ut och i så fall inom vilka ramar detta ska ske.

Redan i 1989 års påföljdsreform nämns det att några närmare riktlinjer gällande påföljdsbestämningen inte kan ges mer än att påföljden ska syfta till att främja den dömdes anpassning till samhället. Här ges en tydlig bild på individualprevention och en human tanke på att människan kan förändras. I denna reform framgår det att vedergällningstanken ska ligga till grund för påföljdssystemet. Detta kopplas till proportionalitet och ekvivalens som lagstiftaren visar på är viktiga i sammanhanget.

Vad gäller motiven till och argumenten bakom tillämpningen av asperationsprincipen i svensk rätt så bör man skilja mellan de argument som doktrin framställer och de argument som lagstiftaren framställt genom förarbeten, även om argumenten oftast är lika. Intresset av en relativ proportionalitet i påföljdssystemet kommer till uttryck genom förarbeten inte minst i form av straffskalemakimum. Dock är inte dessa straffskalemakimum tillräckliga för att den relativa proportionaliteten som rättssystemet bygger på faktiskt ska uttryckas fullt ut då den får ge vika för humanitetsprincipen. Principer får vägas mot varandra och den som väger tyngt ska ges företräde vilket i det svenska påföljdssystemet blir humanitetsprincipen vilket framgår av både doktrin och förarbeten. En strikt proportionalitet vore inte genomförbart i Sverige då den inte ger något utrymme för humanitetsprincipen och vi har straffskalemakimum vilket inte innefattas av den strikta proportionaliteten. Istället nämner Ulväng att proportionalitet får olika innebörd beroende på om det handlar om flerfaldig brottslighet eller ett enskilt brott. Det viktiga här är att se på proportionalitet som olika nivåer eller sorter av en princip där den relativa proportionaliteten är den som kan ges uttryck i svensk straffrätt.

Gällande de tidigare utredningarna så framfördes redan i straffnivåutredningen att det fanns anledning att se över straffreduktionen vid flerfaldig brottslighet då straffreduktionerna i praktiken blivit större än vad som varit lagstiftarens mening från början. Dock skrevs det i denna utredning att detta bäst gjordes genom praxis vilket kan varit anledningen till att det sedan kom ett rättsfall på området där det angavs någon form av riktlinjer kring hur flerfaldig brottslighet skulle bedömas, nämligen NJA 2008 s. 359.

I påföljdsutredningen 2012 tyckte regeringen sedan att straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet var rimligt avvägd och inte borde ses över. Vad gäller snabbare lagföring så är det en stor fråga i sig som snarare riktar in sig på återfall i brott än på straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet. ändå kan vissa slutsatser tas med från denna utredning. I denna utredning tycker jag att lagstiftarens åsikt om straffreduktionerna blir

tydligare då det finns en vilja i att minska reduktionerna genom att införa en snabbare lagföring som ska leda till att fler brott bedöms som återfall i brott och färre brott ska hänföras till flerfaldig brottslighet.

5 Kommittédirektiv och kriminalpolitiken

Detta kapitel avser att lägga grunden för besvarandet av den tredje och minsta frågeställningen hur kriminalpolitiken spelar in på lagstiftningen och om denna skulle kunna begränsa möjligheterna för en skärpning av synen på flerfaldig brottslighet enligt kommittédirektivet det kommer redogöras för, eller om det handlar om intresseavvägningar hos lagstiftaren.

5.1 Kommittédirektiv – en skärpt syn på flerfaldig brottslighet

Regeringen beslutade 22 juli 2021²⁰² att tillsätta en särskild utredare som ska föreslå förändringar i strafflagstiftningen som innebär ett uttryck av en skärpt syn på flerfaldig brottslighet. I detta uppdrag innefattas också att utredaren ska överväga vilken inverkan sambandet mellan de olika brotten ska ha på straffvärdebedömningen. Utredaren ska även överväga olika sätt att genomföra denna förändring och utredningen ska vara klar 20 januari 2023.²⁰³

I direktiv nämns att straffreduktioner vid flerfaldig brottslighet har varit föremål för diskussion länge och det har hävdats att det har lett till för stora ”mängdrabatter”.²⁰⁴ Regeringen framhäver genom direktivet att strafflagstiftningen tydligt ska markera samhällets avståndstagande från brott och ge en sträng, tydlig och förutsebar syn på flerfaldig brottslighet. Den menar på att även om det i dagens reglering inte innebär att brott lämnas utan straff så uttrycker påföljdssystemet att reaktionen på ytterligare brott är för mild och att det tillmäts för lite betydelse i straffmätningen. Det kan se ut som

²⁰² Se Kommittédirektiv 2021:56. *En skärpt syn på flerfaldig brottslighet*.

²⁰³ Dir. 2021:56 s. 1.

²⁰⁴ Ibid. s. 3.

att rättsordningen till sist är likgiltig inför ytterligare brottslighet om det efter ett visst antal brott verkar sakna betydelse på straffvärdebedömningen om ytterliga brott begås.²⁰⁵

Regeringen lyfter även att i dagens rättspraxis ligger de flesta utdömda straff nära minimumgränserna i straffskalorna och de övre delarna av straffskalorna används sällan när någon ska dömas för enstaka brott. Detta beror på att straffskalan ska täcka in flera olika svårighetsgrader inom samma brottstyp och att den övre delen av straffskalan således är till för den grövre brottsligheten vilken inte är lika utbredd. Ofta när det ska dömas för flerfaldig brottslighet finns det ingen anledning att gå utöver den straffskalan som gäller även om möjligheten finns. Detta var dock syftet med de förhöjda straffmaximumen, att det vid straffmätningen skulle stå tydligt att det hade att göra med flera brott.²⁰⁶

Det lyfts i direktivet att några direkta ramar för hur straffvärdet ska bestämmas inte finns i lagstiftningen, och i förarbetena har det endast framförts uttalanden som ger en begränsad vägledning. Principerna för straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet har istället utvecklats i praxis genom bland annat NJA 2008 s. 359, se ovan under avsnitt 4.3.1. Att ramarna för straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet ska utvecklas i praxis uttalar både straffnivåutredningen och påföljdsutredningen. Dock menar regeringen att en ändring i lagstiftningen skulle medföra potentiella fördelar. Detta kan bidra till att ge legalitetsprincipen²⁰⁷ ett större inflytande i påföljdsbestämningen genom att öka förutsebarheten. Regeringen framhåller därför härtill att det även bör utredas huruvida principerna för straffvärdesbestämning, exempelvis asperationsprincipen, kan regleras i lag.²⁰⁸

²⁰⁵ Dir. 2021:56 s. 5.

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Legalitetsprincipen är en grundläggande princip inom svensk straffrätt och av den följer att man är bunden vid skriven lag. Straff kan därför enbart ådömas de gärningar som är kriminaliserade genom lag. Se 1 kap. 1 § BrB och Ågren, Leijonhufvud & Wennberg (2020) s. 28.

²⁰⁸ Dir. 2021:56 s. 6.

Regeringen poängterar till utredaren att de regler som styr påföljdsbestämningen med krav på legalitet, förutsebarhet och enhetlig rättstillämpning ska vara tydligt, väl avgränsade och lätta att tillämpa i det förslag som läggs fram av utredningen.²⁰⁹

Det lyfts i direktivet *En skärpt syn på flerfaldig brottslighet* att en straffreduktion för tillkommande brottslighet är nödvändig för att dessa principer ska kunna upprätthållas annars skulle påföljdens blir oproportionerligt stränga. Vid sidan om detta måste påföljdssystemet vara utformat så att straffvärdet påverkas av att gärningspersonen begår flera brott för att upprätthålla sin trovärdighet.²¹⁰

5.2 Kriminalpolitik

Andersson och Nilsson definierar kriminalpolitik som riktlinjer och utgångspunkter för hur samhället ska styras på olika nivåer med avsikten att påverka samhället.²¹¹ Kriminalpolitikens uppgift gällande straffrätten är att ta ställning till hur den bör utformas med tanke på kraven på effektivitet, rättvisa och respekt för mänskliga rättigheter. Asp, Ulväng och Jareborg nämner att modern straffrättspolitik ofta går ut på att finna en kompromiss mellan kravet på effektivitet och kravet på rättssäkerhet. De nämner även att straffrättspolitiken blivit en allt större profilfråga för svensk politik. Detta kan medföra både fördelar och nackdelar. Å ena sidan kan det betyda att straffrätten ges mer uppmärksamhet medan å andra sidan kan beslut tas som ger kortsiktiga politiska intressen företräde framför andra intressen. Straffrättspolitiken kan således användas för att vinna politiska poäng för stunden och inte se till de mer långsiktiga resultaten av en lagstiftning.²¹² Kriminalpolitiken ska dock inte begränsas till enbart staten utan finns även i

²⁰⁹ Dir. 2021:56 s. 7.

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ Andersson & Nilsson (2018) s. 7.

²¹² Asp, Ulväng & Jareborg (2013) s. 21.

kommuner, föreningar och vissa företag. En omdiskuterad fråga är även om medierna ska ses som en del av kriminalpolitiken i form av självständiga aktörer eller inte. Medierna har kommit att spela en allt större roll för vad som av den stora massan uppskattas som kriminalpolitiska problem.²¹³

Man kan fråga sig hur rationell kriminalpolitiken är och utgångspunkten är att kriminalpolitik handlar om att hitta de rätta åtgärderna på ett uppsatt samhälleligt problem eller ett mål. Andersson och Nilsson lyfter att det är viktigt att se på kriminalpolitiken som just vilken annan form av politik som helst, styrd av uppfattningen om det önskvärda. Kriminalpolitiken ställs mot vetenskapen och har flera olika rationaliteter då den inte endast handlar om att formulera och implementera lösningar på straffrättsliga problem. Kriminalpolitiken har blivit, som ovan nämnt, ett område att profilera sig på och således hamnar den längre och längre ifrån vetenskapen.²¹⁴

Almqvist lyfter att vilket genomslag den flerfaldiga brottsligheten ska ha vid bestämmandet av straff ytterst är en kriminalpolitisk fråga då det handlar om starka begränsningar det ska anses ligga i den relativa proportionaliteten och vart i straffmätningssystemet denna ska göra sig gällande. Det handlar om huruvida flerfaldig brottslighet ska bedömas så att ytterligare brott alltid blir kännbara på det samlade straffvärdet eller om straffmaximum på straffskalan aldrig ska nås utan det ska ske en straffreduktion som medför att vissa tillkommande brott inte tillmäts någon betydelse på det samlade straffvärdet.²¹⁵

²¹³ Andersson & Nilsson (2018) s. 7 f.

²¹⁴ Ibid. s. 21 f.

²¹⁵ Almqvist (2022) s. 35 f.

6 Slutsats

För att slutligen knyta an till frågeställningarna som ställdes upp i början av uppsatsen syftar detta avslutande kapitel till att besvara dessa och knyta ihop tankarna som delanalyserna gett utrymme till.

Som nämnt ovan i delanalysen under kapitel 4 måste proportionalitetsprincipen stå till sidan för att humanitetsprincipen ska få utrymme i svensk påföljdslära. Vad detta skulle kunna innebära för möjligheterna att skärpa straffreduktionerna vid flerfaldig brottslighet tål att diskuteras. Mina frågeställning var vilken betydelse principerna om proportionalitets och humanitet hade vid en ändring i lagstiftningen gällande straffvärdebedömningen av flerfaldig brottslighet som skulle leda till lägre straffreduktioner. Svaret på denna fråga behöver ta avstamp i hur en princip ska förstås. En princip kan ses som en måttstock och ett uttryck för de grundläggande värderingarna på området. Enligt min redogörelse i inledningskapitlet är en princip just bara en princip som kan frångås om det behövs. Detta innebär således att proportionalitetsprincipen får stå till sidan för humanitetsprincipen i svensk straffrätt just nu. Men en skärpning skulle innebära ett större utrymme för proportionalitetsprincipen i form av att varje brott fick ett straff tillmätt sig som var i större proportion till brottets allvar. Humanitetsprincipen får då istället stå till sidan. Dock anser jag humanitetsprincipen väga tyngre, vilket även doktrin menar, när de ställs emot varandra. Jag tror därför att det i den kommande utredningen kommer behöva göras en ordentlig utredning gällande vilken roll humanitetsprincipen ska ha i svensk straffrätt. Principer är inte preciserande eller strikta utan anger mer generellt hur en bedömning bör ske. Humanitetsprincipen bör dock ses som uppfylld redan genom det straffmaximum som finns i straffrätten och borde således inte bli åsidosatt bara för att en skärpning av straffreduktionerna genomförs. Humanitetsprincipen uppfylls genom straffmaximum på grund av redogörelsen att det totala straffet som följer på ett brott borde begränsas i syfte att respektera varje människas återstående livstid är begränsad och

relativt kort. Ett straffmaximum bidrar således med en human människosyn och sätter en yttre gräns för hur länge en person faktiskt kan vara frihetsberövad.

Hur starka begränsningar som anses ligga i den relativa proportionaliteten blir den centrala frågan för betydelsen av flerfaldig brottslighet. Han anför att frågan är om intresset för ett upprätthållande av relativ proportionalitet vid flerfaldig brottslighet ska få genomslag även inom straffskalan. Om så är fallet finns det motiveringar för straffreduktioner medan om intresset av relativ proportionalitet istället ska knytas till straffskalan där allvarigare brottslighet bestraffas får straffmätningen mindre reduktioner men taket för straffmaximum nås snabbare.

Synen på straffreduktioner vid flerfaldig brottslighet har förändrats genom tiden vilket syns i redogörelsen för de tidigare utredningarna. Detta kan ha att göra med kriminalpolitiken. Vi lever trots allt i en demokrati med en folkvald regering som byts ut med jämna mellanrum. Även om de grundläggande värderingarna i det svenska rättssystemet finns kvar så går det inte att utesluta att kriminalpolitiken är vägledande och som nämnts kan det vara ett område att profilera sig på rent politiskt. Det går därför inte att utesluta att kriminalpolitiken spelar in på lagstiftandet i den mening att hela lagstiftningen egentligen har politiska inslag i form av att det är just politiker som beslutar om lagarna och politiker som är involverade i utredningarna.

Lagstiftning bygger enligt min uppfattning efter arbetet med denna uppsats på intresseavvägningar för vad som är viktigast just för det som det ska lagstiftas om just då. När det gäller den flerfaldiga brottslighetens straffvärde verkar det onekligen vara så att principerna är viktiga och att både den relativa proportionaliteten och humanitetsprincipen ligger till grund för hur systemet är utformat. Utöver detta finns kriminalpolitiken där media kan spela en stor roll. Vad gäller straffreduktioner ter det sig vara ett ämne som det diskuteras hett om i media men även i samhället i stort då det väcker mycket känslor och systemet kan verka märkligt för betraktaren med icke-juridisk bakgrund.

Kriminalpolitiken är alltid ett stort intresse i lagstiftningen på grund av att politiken genomsyrar lagstiftningen men intresseavvägningar måste ske på samma sätt som att det måste ske principer emellan så måste det ska intressen emellan. Huruvida någon av principerna eller kriminalpolitiken väger tyngt återstår att se när utredningen är färdig år 2023.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Litteratur

Anderberg, Andreas; Martinsson, Dennis & Svensson, Erik (red.) (2022), *Teori och politik – Straffrätt i omvandling*, Iustus förlag, Uppsala.

Andersson, Robert & Nilsson, Roddy (2018), *Svensk kriminalpolitik*, andra upplagan, Liber, Stockholm.

Asp, Petter; Ulväng, Magnus & Jareborg, Nils (2013), *Kriminalrättens grunder*, andra upplagan. Iustus förlag, Uppsala.

Berggren, Nils-Olof; Bäcklund, Agneta; Munck, Johan; Victor, Dag & Wersäll, Fredrik (2021), *Brottsbalken – En kommentar. Kap 25–38*. Nordstedts Blå bibliotek.

Borgeke, Martin & Forsgren, Mikael (2021), *Att bestämma påföljd för brott*, fjärde upplagan, Nordstedts juridik i Stockholm.

Dahlman, Christian (2010), *Rätt och rättfärdigande – en tematisk introduktion i allmän rättslära*, andra upplagan. Studentlitteratur.

Holmgren, Axel (2021), *Straffvärde – som rättslig konstruktion*, Iustus förlag, Uppsala.

Jareborg, Nils (1999), ”Straffmätning vid flerfaldig brottslighet”, *SvJT*, s. 264–280.

Jareborg, Nils (2011), *Prolog till straffrätten*, Iustus förlag, Uppsala.

Jareborg, Nils & Zila, Josef (2020), *Straffrättens påföljdslära*, sjätte upplagan. Nordstedts juridik i Stockholm.

Kleineman, Jan (2013), *Juridisk metodlära*, Studentlitteratur.

Lacey, Nicola & Pickard, Hanna (2015), "The Chimera of Proportionality: Institutionalising Limits on Punishment in Contemporary Social and Political Systems", *The Modern Law Review*, vol. 78, nr. 2., s. 216-240.

Lavén, Håkan (2013), *Hur domstolar dömer i brottmål: om domare, rättegång, bevisning och påföljder*, första upplagan. Nordstedts juridik i Stockholm.

Munck, Johan (2014), "Rättskällor förr och nu", *Juridisk Publikation*, Jubileumsnummer 2014, s. 199–208.

Sandgren, Claes (2018), *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: Ämne, material, metod och argumentation*, fjärde upplagan. Nordstedts juridik i Stockholm.

Zila, Josef (2019), *Specialstraffrätten - en introduktion*, Nionde upplagan. Nordstedts juridik i Stockholm.

Ulväng, Magnus (2005), *Påföljdskonkurrens – problem och principer*, Iustus förlag, Uppsala.

Ågren, Jack (2013), *Billighetsskälen i BrB 29:5 – berättigande och betydelse vid påföljdsbestämning*, Jure förlag, Stockholm.

Ågren, Jack (2018), *Brott och straff – en grundbok i straffrätt*, första upplagan. Nordstedts juridik i Stockholm.

Ågren, Jack; Leijonhufvud, Madeleine & Wennberg, Suzanne (2020), *Straffansvar*, tionde upplagan. Nordstedts juridik Stockholm.

Offentligt tryck

Kommittédirektiv

- Dir 2007:137 *Tilläggsdirektiv till Straffnivåutredningen*
- Dir. 2009:60 *En översyn av påföljdssystemet*
- Dir 2020:6 *Ett permanent snabbförfarande i brottmål och andra åtgärder för en snabbare lagföring av brott*
- Dir. 2021:6 *Tilläggsdirektiv till Utredningen om ett permanent snabbförfarande i brottmål och andra åtgärder för en snabbare lagföring av brott*
- Dir. 2021:56 *En skärpt syn på flerfaldig brottslighet*

Utredningsbetänkanden

- SOU 1937:24 *Förslag till ändrad lagstiftning om sammanträffande av brott jämte motiv*
- SOU 1986:13–15 *Påföljd för brott*
- Ju 2007:04 *Straffnivåutredningen*
- SOU 2008:85 *Straff i proportion till brottets allvar*
- SOU 2012:34 *Nya påföljder*
- Ds. 2018:9 *Snabbare lagföring*
- SOU 2021:46 *Snabbare lagföring – ett snabbförfarande i brottmål*

Propositioner och riksdagsskrivelser

Prop. 1938:191 *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i vissa delar av strafflagen, m.m.*

Prop. 1962:10 *Kungl. Maj:ts proposition 1962:10 med förslag till brottsbalk*

Prop. 1987/88:120 *om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)*

Prop. 2015/16:151 *Ny påföljd efter tidigare dom*

Prop. 2019/20:118 *om införandet av ungdomsövervakning*

Rskr. 2021/22:36

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 2008 s. 359

NJA 2009 s. 485 I

NJA 2018 s. 150

NJA 2018 s. 378

NJA 2018 s. 574

NJA 2019 s. 238

NJA 2019 s. 747

NJA 2020 s. 703

Högsta domstolen B 4450-21

Elektroniska källor

Förarbeten (utredningar, propositioner m.m.), Lagrummet, publicerad 2021-11-02, <<https://lagrummet.se/lagrummet/rattsinformation/forarbeten>> (senast besökt 2022-05-23)

Frenker, Clarence (2021), *Regeringen föreslår slopad straffrabatt för unga som begår grova brott*, SVT nyheter, publicerad 2021-07-21, tillgänglig online <<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/10-00-regeringen-haller-presstraff>> (senast besökt 2022-05-23)

Wallentin, Mattias (2021), *I Sverige lönar det sig att begå brott*, Göteborgs-Posten, publicerad 2021-02-18, tillgänglig online <<https://www.gp.se/ledare/i-sverige-lonar-det-sig-att-bega-brott-1.41627493>> (senast besökt 2022-05-23)